

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

КАЧМАР ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ

УДК 378.4 (477.83-25) "1784-1918" (091)

**ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У 1784–1918 РОКАХ:
ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ОСВІТНЬО-НАУКОВІ
ТА НАЦІОНАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

07.00.01 – історія України

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук**

Львів – 2021

Дисертацією є монографія.

Робота виконана на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий консультант:

доктор історичних наук, професор
Сухий Олексій Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри новітньої історії України
імені Михайла Грушевського.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Баран Володимир Кіндратович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри історії України та
археології;

доктор історичних наук, професор
Патер Іван Григорович,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України,
провідний науковий співробітник;

доктор історичних наук, доцент
Кліш Андрій Богданович,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук.

Захист відбудеться 24 вересня 2021 р. о 12⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 35.222.01 в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституті народознавства НАН України за адресою: 79026, м. Львів, Козельницька, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Автореферат розісланий 20 серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

В. М. Конопка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Історія Львівського університету – найстарішого вищого навчального закладу України – відображає не лише процеси, які відбувалися в освітньо-науковій сфері Львова, а й усієї Галичини, становлячи важливу складову інтелектуально-культурної історії України. Крім того, Університет був у центрі суспільно-політичних подій у краї, тож дослідження його історії важливе для розкриття становлення українців як нації.

Університет – *Alma Mater* для багатьох видатних діячів історії України, серед яких автор музики до гімну України М. Вербицький, члени “Руської Трійці” М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький, письменник і поет Б. Лепкий, режисер Л. Курбас, мислитель, літератор та громадсько-політичний діяч І. Франко, полковник Є. Коновалець та багато інших. Окрім того, Львівський університет виховав чимало відомих представників інших народів, зокрема, поляків, євреїв, вірмен та ін.

Таким чином, без реконструкції історії Львівського університету неможливо дослідити становлення і розвиток університетської освіти в Україні загалом, проаналізувати історію навчального закладу, що надавав якнайширші можливості для пізнання і вдосконалення для галицької молоді, висвітлити функціонування структурних підрозділів Університету (факультетів і кафедр), витворити просопографічні портрети викладачів, студентства і випускників Університету, котрі упродовж багатьох десятиріч визначали інтелектуальний рівень наукової, педагогічної і культурної еліти краю, невід’ємної частини суспільного простору всієї України XVII–XX століть.

Історія Львівського університету має декілька періодів, одним із найтриваліших серед яких є австрійський – 1784–1918 рр. Попри те, що саме на цьому хронологічному відтинку відбулося становлення головного закладу вищої освіти Львова, як класичного європейського університету, формування наукових шкіл, які стали відомими у світі, продовжуючи розвиватися у наступні періоди, комплексне дослідження австрійського періоду історії Львівського університету досі не було здійснене українськими вченими. Складність у втіленні такого завдання полягала не лише в значному обсязі джерельного матеріалу, а й у його специфіці – переважна більшість матеріалів до середини – останньої третини XIX ст. – німецькомовні. Таким чином, маємо ситуацію, коли з обсягу одного з ключових періодів історії Університету досліджені лише окремі фрагменти, а головною працею з історії цієї науково-освітньої інституції є лише “Історія Львівського університету” авторства польських професорів Л. Фінкеля та С. Стажинського, опублікована ще 1894 р., і опис подій, в якій доведено саме до цього року.

Звичайно, така ситуація зумовлює актуальність появи монографії, присвяченої історії Львівському університету у період 1784–1918 рр. Така праця сприятиме ствердженню класичних європейських традицій на українських теренах, простеженню їхньої тяглості протягом різних історичних етапів, засвідченню впливу на формування львівських (українських, польських,

єврейських), ширше – західноукраїнських культурного, громадського, політичного середовищ.

Зв'язок роботи з планами наукових досліджень. Дисертація виконана на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка в межах її наукових тем: “Громадсько-політична та професійна діяльність української інтелігенції в XIX–XX століттях” (номер державної реєстрації 0112U004043) і “Суспільно-політичні та національно-етнічні процеси на західноукраїнських землях (остання третина XVIII–XX ст.)” (номер державної реєстрації 0115U003537).

Мета дослідження – комплексна наукова характеристика та аналіз організаційних, освітньо-наукових трансформацій у Львівському університеті впродовж 1784–1918 рр. Ця мета передбачала наукове обґрунтування низки завдань:

- проаналізувати джерельно-історіографічну базу історії Університету австрійського періоду та випрацювати сукупність оптимальних методів і теоретико-методологічних підходів для створення на її основі цілісного наративу цього тривалого хронологічного періоду;

- простежити зміни форм існування Університету (Йосифінський університет – 1784–1805 рр.; Львівський ліцей – 1805–1817 рр.; Францисканський університет – 1817–1918 рр.) та чинники, які їх зумовили; можливість (доцільність) включення до університетської історії освітніх закладів, які діяли у Львові у 1773–1784 рр.;

- дослідити зі структурно-функціонального погляду особливості організаційних засад Університету в австрійський період та їхні трансформації на різних його етапах, з наголосом на керівництві закладу, його допоміжній адміністрації, викладачах і студентах, змінах в організації навчального процесу та національних трансформаціях;

- висвітлити специфіку діяльності Львівського університету впродовж 1784–1848 рр., зокрема, простежити тенденції, які визначали тодішній характер вищого навчального закладу, здійснити просопографічну характеристику його професорсько-викладацького складу;

- охарактеризувати освітньо-наукові трансформації Львівського університету упродовж наступного етапу (1849–1918) крізь призму навчально-наукових напрямів, які представляли теологічні, юридичні, медичні, природничі, технічні та гуманітарні науки;

- реконструювати мережу наукових підрозділів Львівського університету як основу його організаційних трансформацій у сфері наукових досліджень та формуванні наукових середовищ – академічних шкіл.

Об'єкт дослідження – Львівський університет австрійського періоду, а **предмет дослідження** – його організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації на різних етапах окресленого часу.

Територіальні межі дослідження охоплюють Львів, як університетське місто, у період його перебування у статусі столиці Королівства Галичини і Лодомерії – провінції монархії австрійських Габсбургів.

Хронологічні межі дослідження – 1784–1918 рр. Нижня хронологічна межа визначена роком відновлення діяльності Львівського університету австрійським імператором Йосифом II (після ліквідації у 1773 р. Львівського єзуїтського університету). Натомість верхня хронологічна межа зумовлена розпадом Австро-Угорщини та подальшими трансформаціями Львівського університету у 1919 р. – з цісарсько-королівського Університету імені Франца І у Львові на Університет Яна Казимира у Львові та Українські університетські курси, як початок діяльності Українського університету у Львові.

Методи дослідження. Під час роботи над монографією застосовано методологічний принцип історизму (зокрема, у плані понятійно-термінологічного апарату для висвітлення реалій університетської історії саме австрійського періоду) та використано загальнонаукові (аналіз і синтез, індукцію і дедукцію) та спеціально-наукові (структурно-функціональний, компаративний, типологічний, просопографічний тощо) методи. Їх детальний аналіз, як і застосованих проблемно-хронологічного та хронологічного підходів і різноманітних концептів (висвітлення історії Університету крізь призму персоналій викладачів, навчально-наукових напрямів тощо) наведено у підрозділі 1.3.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

уперше:

– здійснено комплексне дослідження історії Львівського університету у 1784–1918 рр., оперте на новітню історіографію та широкий спектр першоджерел;

– до наукового обігу уведено значну кількість нового фактичного матеріалу, почерпнутого з архівних справ та офіційних статистично-довідникових видань Львівського університету досліджуваного періоду;

уточнено та доповнено:

– склад працівників Львівського університету австрійського періоду та його головних наукових шкіл та напрямів;

– біографії чільних представників тогочасного університетського середовища, зокрема, у сфері їхньої викладацької діяльності;

– структуру Львівського університету, зокрема, із позицій викладацьких посад (професорські кафедри і доцентури) та наукових підрозділів (кабінети, музеї, збірки, семінари, заклади, інститути, клініки, амбулаторії та ін.);

– термінологічно-понятійний апарат історії Львівського університету кінця XVIII – початку XX ст.;

набули подальшого розвитку:

– теоретико-методологічні засади дослідження історії освіти і науки як важливих складових культурно-інтелектуальної історії України;

– теоретичне осмислення історії Львівського університету в контексті створення цілісного та комплексного наративу його історії.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для написання комплексної праці з культурно-інтелектуальної історії України нового часу; досліджень, присвячених історії

різних ділянок наукового знання в контексті їх становлення та розвитку у Центральній та Східній Європі, а також – відповідних довідникових видань та загальних і спеціальних курсів для закладів вищої освіти.

Апробація результатів дисертації відбулася на засіданнях кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського, методологічних семінарах і звітних наукових конференціях викладачів і аспірантів історичного факультету ЛНУ імені Івана Франка за 2000–2021 рр., Міжнародній науковій конференції “Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)” (Львів, 2014), XXIII, XXIV, XXVI, XXVIII та XXIX Міжнародному славистичному колоквиумі (Львів, 2015, 2016, 2018, 2020, 2021), VI та VII краєзнавчій конференції “Історичні пам’ятки Галичини” (Львів, 2016, 2021), Міжнародному науковому конгресі “Іван Франко: Я єсть пролог...” (Львів, 2016), Міжнародній науковій конференції “Михайло Грушевський: учений, політик, державний діяч” (Львів, 2016), XIV українсько-польській науковій конференції “Львів: місто – суспільство – культура”, XV polsko-ukraińska konferencja “Lwów: miasto-społeczeństwo-kultura” (Online, 2020), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Народний Рух України: шляхом свободи і демократії”, Всеукраїнській науковій конференції “За український університет у Львові” – до 100-річчя Українського таємного університету” (Львів, 2021), Всеукраїнська конференція “Актуальні проблеми історії держави і права України та державотворча діяльність Євгена Коновальця (до 130-річчя від дня народження)” (Львів, 2021) та ін.

Особистий внесок здобувача. Всі результати, наведені у підсумовуючих частинах дослідження, здобуті самостійно. У працях, опублікованих у співавторстві, особистий внесок здобувача становить 50 і більше відсотків. Він полягає у зборі та опрацюванні джерельно-історіографічного матеріалу, написанні тексту про: професорсько-викладацький склад філософського факультету університету в австрійський період (Качмар В., Тарнавський Р., Філософський факультет Львівського університету в австрійський період (від відновлення до утравкізації навчального закладу), *Краєзнавство*. Київ: Національна спілка краєзнавства України, 2013. № 1. С. 81–90); історичної науки у структурі Університету (Качмар В., Притула Я. Історичний факультет у структурі Львівського університету: 1940 рік. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2014. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 50. С. 418–447); історію перших новоутворених кафедр в Університеті (Ilkiw-Swydnycki M., Kaczmar W. Pierwsze katedry (1784–1805). *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 r.)*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2016. S. 51–64); відновлення Університету у 1817 р. та його діяльність (Ilkiw-Swydnycki M., Kaczmar W. Po ponownym erygowaniu Uniwersytetu (1817–1848). *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 r.)*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. S. 75–86); діяльність структурних підрозділів Університету та окремих викладачів у міжнародній сфері (Качмар В., Гульовата Л. Головні напрями

міжнародної діяльності Львівського університету у 1990-х роках. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. Спеціальний випуск: до 75-річчя професора Костянтина Кондратюка. С. 553–560).

Публікації. Головні положення дисертації викладені в монографії, 9 розділах колективних монографій, 24 статтях у фахових виданнях, у т. ч., закордонних та включених до наукометричної бази даних та Index Copernicus, 28 публікаціях, які додатково відображають результати дослідження та 5 підручниках і посібниках.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, семи розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел (882 позиції), додатків. Загальний обсяг роботи становить 531 сторінка, з них 468 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації та її зв'язок із планами наукових досліджень кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет, територіальні та хронологічні межі дослідження, означено основні методи, застосовані під час підготовки дослідження, наукову новизну одержаних результатів, їхнє практичне значення та апробацію, особистий внесок здобувача, структуру дисертаційної роботи.

Розділ 1 “Історіографія, джерела і теоретико-методологічна основа дослідження” присвячено характеристиці інформаційно-теоретичних основ дисертації.

У *підрозділі 1.1 “Австрійський період Львівського університету в історіографії”* стверджено, що кількість праць, присвячених історії Університету, – значна, позаяк ця проблематика цікавила і цікавить багатьох дослідників (передусім з України та Польщі). Проте історія Львівського університету за 1784–1918 рр. висвітлена в історіографії нерівномірно. Так, етапи до останньої третини ХІХ ст. належать до найменш досліджених, натомість період від кінця 1860-х років і до 1918 р. вивчений науковцями досить добре. Причиною цього є джерельна база (до останньої третини ХІХ ст. основні джерела – німецькомовні, натомість далі – польськомовні), а також персоналії викладачів (від середини ХІХ ст., проте найбільше – від його останньої третини, коли у Львівському університеті почали працювати вчені, які заклали відомі українські та польські наукові школи. Загалом, праці, які містять інформацію про австрійський період історії Львівського університету, доречно типологізувати у декілька груп.

Перша група – комплексні дослідження з історії Університету. Головною історіографічною позицією з цієї групи є монографія “*Historya uniwersytetu Lwowskiego*” (1894) Л. Фінкеля та С. Стажинського.

Перша частина праці (авторства Л. Фінкеля) охоплює період від 1661 р. до 1869 р. Перший розділ присвячений львівським академічним школам за часів

Речі Посполитої. Другий розділ під назвою “Йосифінський університет” охоплює відновлення Львівського університету Йосифом II та історію його структурних підрозділів упродовж 1784–1805 рр., зокрема, філософського, теологічного, юридичного та медичного факультетів, *Studium Ruthenum*, бібліотеки. У третьому розділі першої частини праці йдеться про діяльність Львівського університету у формі ліцею в 1805–1817 рр. У наступному розділі описано історію Університету 1817–1848 рр. Структура викладу інформації така: відновлення Університету, характеристика його факультетів, інших структурних підрозділів (серед яких особливий наголос зроблено на кафедрі польської мови та літератури), медично-хірургічних студій (інституту). П’ятий розділ першої частини – “Львівський університет у 1848–1869 рр.” – охоплює історію перенесення Львівського університету до будівлі на вулиці св. Миколая, характеристики факультетів і професорів Університету в 1851–1869 рр., знову ж з особливим акцентом на кафедрі польської мови та літератури.

Друга частина праці “Історія Львівського університету”, автором якої був С. Стажинський, має іншу структуру. Зокрема, спочатку автор охарактеризував мову викладання у Львівському університеті на початок останньої третини ХІХ ст. Подальший виклад найважливіших подій з історії теологічного, юридичного, філософського факультетів і медично-хірургічних студій С. Стажинський назвав “хроніками”, після яких описав сучасний йому стан кожного з факультетів і процес відновлення медичного факультету. Він також навів дані про університетську бібліотеку, наукові семінари, кількість студентів Університету тощо.

Позитивом монографії Л. Фінкеля та С. Стажинського є її насиченість фактичним матеріалом. Різні аспекти діяльності Університету автори реконструювали надзвичайно докладно й скрупульозно. Поза тим, помітною рисою монографії є ухил у біографістику – значну увагу автори приділили життєписам викладачів Університету. Натомість менше уваги звернено на тематику навчальних курсів. Зазначимо й те, що багато важливих аспектів діяльності Університету автори характеризованої праці як очевидці подій залишили поза увагою, адже для них вони були буденністю.

Після виходу у світ праці Л. Фінкеля та С. Стажинського, який завершив працю “хроніками”, саме такий стиль викладу історії Університету почав утверджуватися на наступне десятиліття. У 1899 р. опубліковано першу частину видання “*Kronika Uniwersytetu Lwowskiego*”, що охоплювала 1894/1895 – 1897/1898 навчальні роки, відтак – у 1912 р. – другу частину видання, укладену В. Ганом. Попри усі позитиви “хронік”, мусимо зазначити і їхні недоліки, зокрема, відсутність належного чину узагальнень, позаяк такий тип видань їх не передбачав. Серед синтез, опублікованих на початку ХХ ст., відзначимо розвідку К. Твардовського “*Universität Lemberg. Materialien zur Beurteilung der Universitätsfrage*” (1907) та працю Ф. Яворського “*Uniwersytet Lwowski. Wspomnienie jubileuszowe*” (1912). У 1936 р. опубліковано працю

К. Левіцького “Uniwersytet Lwowski w 1809 roku”, присвячену Львівському ліцею під час наполеонівських воєн.

У 1892 р. опубліковано працю австрійського історика Г. Вольфа «Історія Львівського університету від часу його заснування 1784 до 1848 року». Автор, на основі архівних документів, простежує події, що стосувалися Львівського університету від часу його «повторної фундації» Йосифом II до середини XIX ст.

В узагальнених працях з історії Львівського університету, опублікованих за часів СРСР, австрійський період подано оглядово. Виняток становить неопублікована монографія 1976 р. (розділ “Львівський університет у кінці XVIII – першій половині XIX ст. (1784–1848 pp.)” написав В. Борис, а над розділом “Львівський університет у другій половині XIX – на початку XX ст. (1848–1918 pp.)” працювали М. Волянчук, Ф. Деркач, Б. Задорожний, В. Калинович, Л. Ковтун, М. Крикун і П. Цись) та підготовлений на її основі у 1986 р. нарис “Львівський університет”.

Віктор Гюго Лейн – докторант Мічиганського університету, гість-викладач Львівського державного університету у рамках проекту «Громадянський освітній проект опублікував у 1999 р. статтю в часописі “Україна модерна” – «Дати на службі націй: польсько-українська дискусія кінця XIX – початку XX ст. навколо дати заснування університету у Львові». Автор характеризує полеміку, яка велася у галицькому суспільстві на зламі XIX–XX ст., щодо статусу Львівського університету, в якій поляки виявляли спротив створенню українського університету у Львові, спростовуючи його доцільність. Українці ж відстоювали протилежну позицію, водночас вважаючи існуючий Університет заснованим «відповідно до постулатів австрійської конституції», який належить в однаковій мірі двом найбільшим народам Галичини – українцям і полякам. Якщо польські історики стверджували, що Університет почав свою історію від привілею, наданого королем Яном Казимиром у 1661 році, то українці настоювали, що датою заснування Університету є 1784 рік, а його патроном вважали австрійського імператора Йосифа II.

У 2010 р. у київському видавництві “Логос” з’явилася книга “Львівський національний університет імені Івана Франка. Літопис випускників”, вступний розділ до якої написав автор цієї дисертації: подано загальний нарис історії Львівського університету, зокрема, і її австрійського періоду.

Щодо сучасних польських дослідників історії університетської освіти, слід зазначити, що ними, уже традиційно до ювілейних дат Alma Mater Leopoliensis, за участю провідних академічних державних інституцій (зокрема, і Ягеллонського університету, і Папського університету ім. Яна Павла II) проводяться наукові конференції, за підсумками яких публікуються збірники матеріалів із історії Львівського університету. Певний внесок у аналіз становлення і розвитку освітніх напрямків Університету представлено у науковому виданні, присвяченому 350-річчю від дня його заснування («350-річчя Львівського університету»). Статті збірника відтворюють матеріали конференції, що відбулась у січні 2011 у Кракові. Практично кожна наукова

розвідка у цьому збірнику знайомить читача із окремими фрагментами освітнього процесу в Університеті. По суті, всі автори, у своїх доповідях-статтях торкаються розвитку освітньо-наукових напрямків в Університеті в австрійський період. Так, відзначимо дослідження Ю. Дубеца, котрий вивчав питання становлення науки і наукових шкіл в Університеті, при цьому, особливо підкреслив важливість наукових досягнень, і для теоретичної складової академічної науки, і для вирішення нагальних проблем тогочасного суспільства, зокрема, соціальних. А. Редзیک у своїй статті зосередився на висвітленні правничих студій (зокрема, окремих галузей права – римського, канонічного, історії права тощо). Я. Воленський учергове проаналізував низку аспектів заснування і функціонування Львівської філософської школи. Низка епізодів із дослідницької тематики в матеріалах стосуються історії розвитку окремих галузей університетської науки в австрійський час – фізики (автор А. Врублевський), математики (Р. Дуда), природничих наук (В. Срока), літературознавства (Ю. Маслянка), медичних дисциплін (В. Войткевіч-Рок). У своїй передмові до цього видання Є. Вирозумський слушно вказав на визначну «цивілізаційну і культурну» місію Львівського університету у розрізі національного, соціального і наукового розвитку інтелектуальної спільноти краю, і польської, і української, тому й висловив сподівання на майбутній спільний міждержавний проєкт щодо вивчення історії Університету.

Грунтовна праця з історії Університету, презентація якої відбулася у Львові, з'явилася у 2015 році. Це книга польських колег “*Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*”, два видання якої вийшли під редакцією Адама Редзика у другій половині 2010-х рр. Авторами праці стали фахівці з історії різних галузей знань. Структура книги складається із восьми розділів. За винятком частини про математично-природничий факультет, яку писали чотири науковці, решта розділів належать окремим авторам. Дослідники спробували повно представити минуле одного з найважливіших університетів в історії польської науки. Попри те, що розвитку Львівського університету в австрійський період його існування присвячено не так багато уваги, це видання займає важливе місце в літературі з історії науки.

До питання вивчення історії в університеті в період між 1831–1848 рр. зверталися також: Б. Вьоллер („*Europa“ als historisches Argument. Nationsbildungsstrategien polnischer und ukrainischer Historiker im habsburgischen Galizien*”. Bochum, 2014) та П. Люндгрін („*Die Universität Lemberg und ihre Historiker (1784–1914). Eine vergleichende Perspektive zur deutschen und österreichischen Entwicklung*”, 2005).

Значний фактологічний матеріал містить німецькомовна праця сучасного дослідника історії Львівського університету Г. Діхен (“*Geschichte der Universität Lemberg zwischen Absolutismus, Totalitarismus und Nationalfragen*”. Berlin, 2018, 368 s.; в перекладі назва монографії звучить як „Історія Львівського університету між абсолютизмом, тоталітаризмом та національним питанням”). Видання має десять розділів та три додатки. Автор представив німецькомовному читачеві історію Університету у Львові та акцентує увагу на

вносоку навчального закладу в європейську історію освіти. Водночас зазначає, що історія Львівського університету, на жаль є значною мірою маловідомою для німецькомовного читача.

Серед праць, які безпосередньо стосуються історії Університету австрійського періоду та мають комплексний характер, назовемо розвідки Ю. Дибєца, П. Лундґріна, В. Расевича.

У 2020 р. опубліковано розвідку Я. Притули та Р. Тарнавського “Львівський університет до середини ХХ століття”, в якій, серед іншого, автори торкнулись окремих аспектів багатогранної історії Університету австрійського періоду. Особливість цієї праці у тому, що вона написана з позицій проблемно-хронологічного підходу, тож читачі можуть порівняти ті чи інші деталі в діяльності Львівського університету у різні історичні періоди, простежити тяглість між ними.

До другої групи історіографічних позицій зараховуємо двотомне видання “Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка” (2011, 2014). Перший том енциклопедії містить розгорнутий нарис історії Львівського університету, австрійський період якої написав М. Крикун. Цей знаний експерт в історії Університету висвітлив головні тенденції та аспекти розвитку вищого навчального закладу за часів Королівства Галичини і Лодомерії, то ж саме ця розвідка є однією з підставових для нашого дослідження. Відтак, видання містить декілька різновидів довідникових статей, зокрема, присвячених факультетам, кафедрам та іншим підрозділам, посадам, персоналіям, виданням, науковим товариствам тощо. Наприкінці статей подано список джерел і літератури. Таким чином, інформаційний потенціал видання “Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка”, зокрема, для дослідження австрійського періоду історії Університету, – величезний. Серед авторів енциклопедичних статей, які ми використовували під час написання монографії, варто відзначити Є. Гладішевського, М. Мельника, М. Надрагу, І. Білінську, Я. Глистюка, Я. Притулу та ін.

До третьої групи праць належать дослідження, присвячені окремим підрозділам, напрямам і викладачам Університету.

Їх огляд доречно розпочати з хронологічно раніших праць. Серед них особливе значення має розвідка І. Кревецького про Studium Ruthenum (1911) та праці А. Андроховича, опубліковані у міжвоєнний період: вони присвячені українським викладачам і підрозділам Університету наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. та контекстам їхньої діяльності.

Наступні дослідження цієї значної групи варто характеризувати за напрямами, які представляють факультети чи окремі кафедри Університету.

Розвиток теологічного факультету у 1869–1918 рр. докладно висвітлений Г. Матвієнко у її кандидатській дисертації (2012) та статтях. Окрему увагу теологічному факультету в австрійський період приділив у своїй синтезі 2011 р. Ю. Волчанський.

Широке коло публікацій стосується історії юридичного факультету Львівського університету. Серед дослідників, які працюють у цьому руслі,

варто виокремити А. Редзика, М. Питер, В. Кахнич, І. Бойка, А. Бойка, Т. Андруска, І. Земана, П. Стецюка. Зокрема, у 2012 р. В. Кахнич захистив кандидатську кандидатську дисертацію про історію юридичної освіти і науки в Університеті у 1661–1939 рр., опублікувавши згодом на її основі монографію (2016). У тому ж році побачила світ і комплексна колективна монографія про юридичний факультет.

Медичну освіту та науку у Львівському університеті, зокрема, торкаючись і австрійського періоду, досліджує В. Войткевич-Рок, а також викладачі Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького під керівництвом Б. Зіменковського (як результат їх праці опубліковано ґрунтовні довідникові та монографічні видання). Слід також відзначити й бібліографічні покажчики з теми, упорядковані під керівництвом М. Надраги, експерта з історії медицини (є співавтором ґрунтовних синтез, присвячених розвитку медичних студій у Львівському університеті у 1784–1918 рр., великої кількості енциклопедичних гасел у виданні “*Österreichisches Biographisches Lexikon*”, наукових статей про львівських медиків ХІХ – першої третини ХХ ст.). Провідною українською дослідницею постаті професора фізіології А. Бека є О. Заячківська.

Напрями, які в австрійський період розвивалися на філософському факультеті, з ділянок гуманітарних, точних і природничих наук, досліджують окремо спеціалісти з різних галузей знань.

Так, розвиток філософії та її окремих наук докладно вивчають Я. Воленський (знавець історії Львівсько-Варшавської логіко-філософської школи) та А. Синиця. Експертом з ділянки розвитку педагогіки у Львівському університеті впродовж ХІХ – першої третини ХХ ст. є Т. Лещак, котрий захистив з цієї проблематики кандидатську дисертацію (2014), а також Д. Герцюк.

Значний внесок у висвітлення розвитку різних напрямів історії в Університеті зробив Л. Зашкільняк – як науковий редактор колективних монографій та автор численних розвідок. Зокрема, на сьогоднішній день залишається унікальною спроба українських і польських істориків у спільній колективній монографії – “*Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*” дослідити розвиток історичних дисциплін в Університеті в 1661–1939 рр. Праця вийшла у 2016 р. за редакції Є. Матерніцького, Й. Пісулінської та Л. Зашкільняка. Авторами з українського боку є В. Кметь, Л. Зашкільняк, Р. Шуст, В. Качмар, О. Осередчук та ін., з польського – Є. Матерніцький, А. Кавалець, К. Крульчик, А. Редзик та ін.

Серед дослідників розвитку історії в Університеті наголосимо також на доробку В. Тельвака (одного з провідних українських грушевськознавців), М. Крикуна, Б. Вьоллера, С. Козловського (у 2012 р. захистив кандидатську дисертацію на тему “Медієвістика у Львівському університеті (1784–1914)”), М. Кріля, Я. Дашкевича. Окремої уваги заслуговує оглядова стаття Р. Шуста та Р. Тарнавського “Історична наука у Львівському університеті: 350 років розвитку” (2013).

Розвиток археології у Львівському університеті досліджують Н. Білас (кандидатська дисертація “Археологічна наука у Львівському університеті (друга половина XIX – 30-ті роки XX ст.)”, 2004) та Н. Булик (кандидатська дисертація “Археологічна наука у Львові у XIX – на початку XX століття”, 2007; монографія “Львівська археологія XIX – початку XX століття: дослідники, наукові установи, музеї” 2014), етнології, антропології та інших народознавчих наук – Р. Тарнавський (докторська дисертація “Народознавство у Львівському університеті наприкінці XIX – в першій половині XX ст.: контексти, дискурси, наукові зв’язки”, 2020; монографія “Кафедра етнології Львівського університету. Класичний період (1910–1947)”), сходознавства – А. Козицький, історії мистецтва – О. Руденко, історії і теорії музики – У. Граб (монографія “Музикологія як університетська дисципліна: Львівська музикологічна школа Адольфа Хибінського (1912–1941)”, 2009).

Грунтовні праці, присвячені університетському архіву та Л. Фінкелю як його директору, опублікувала О. Осередчук, котра у 2012 р. захистила кандидатську дисертацію, присвячену зазначеному підрозділу.

Із праць, присвячених розвитку філологічних наук і відомим філологам, які працювали у Львівському університеті, назовемо статті В. Сулима, Р. Помірка, а також З. Баран (про Я. Каспровича), В. Вежбєнца (про М. Шорра), А. Козицького (про А. Гавронського), А. В. Бжезінської та Г. Чаховського (про А. Каліну), А. Вежбіцького (про А. Малецького) та ін.

Про розвиток української філології у Львівському університеті в австрійський період містить відомості видання “Родина Колессів” за редакцією І. Довгалюк та А. Вовчака (2005, 2013). Неможливо оминати увагою й видання “Полоністика у Львові: 200 років ідеї. Історія підручників з польської мови” за редакцією А. Кравчук і В. Кметя (2018).

Стосовно історіографії, присвяченої історії розвитку у Львівському університеті точних і природничих наук, наголосимо, що низка його викладачів є провідними знавцями цієї проблематики. Так, Я. Притула є визнаним експертом з історії математики. Його численні розвідки з цієї ділянки опубліковано на сайті механіко-математичного факультету Університету. Минулого року світ побачила праця вченого “Математика у Львові”, яка підсумувала багатолітні пошуки в архівах. Аналогічно над історією розвитку фізики у Львівському університеті працює А. Ровенчак. Результати його тривалої праці над цією темою узагальнено у дослідженні “Фізика у львівських навчальних закладах від XVII століття”, що на сьогодні є найґрунтовнішою історіографічною позицією з теми. Згадані розвідки Я. Притули та А. Ровенчака опубліковано у другій частині видання “Leopolis Scientifica. Наука у Львові до середини XX століття” за редакцією О. Петрука.

Іншою наукою, історія якої докладно вивчена львівськими науковцями, є астрономія. У цьому контексті наголосимо, що цього року Астрономічна обсерваторія Університету відзначає свій 250-літній ювілей (у 2011 р. до попереднього ювілею підрозділу опубліковано монографію “Історія Астрономічної обсерваторії Львівського національного університету імені Івана

Франка”). Дослідженням розвитку астрономії в Університеті займаються Б. Новосядлий та С. Апунович. Окрім докладної синтези зазначених науковців у згаданому виданні “*Leopolis Scientifica. Наука у Львові до середини ХХ століття*”, минулого року опубліковано монографію О. Петрука “Астрономія у Львівському університеті в 1800–1939 роках”.

Львівські науковці досліджують й історію природничих наук. У цьому контексті наголосимо на доробку О. Шаблія, І. Ровенчака, А. Прокопіва та Л. Борсукевич, М. Кріля. Серед польських дослідників, які досліджують історію точних і природничих наук у Львівському університеті, відзначимо Р. Дуду (математика), А. К. Врублевського (фізика), С. Т. Сроку (природничі науки).

До четвертої групи історіографічних позицій належать наукові студії, які стосуються організаційних і національних трансформацій у Львівському університеті на тлі суспільно-політичних змін у Галичині.

Праці цієї тематики почали з’являтися ще від кінця ХІХ – на початку ХХ ст. Їх авторами були, зокрема, М. Грушевський, Б. Барвінський, М. Возняк та ін. У 1936 р. опубліковано розвідку М. Каровця “Українці – ректори Львівського університету”.

Серед праць цієї рубрики згадаємо розвідки нашого авторства, зокрема, монографію “За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)” (1999). Не можна оминати увагою й дисертаційне дослідження Г. Ріккарді “Політика урядів Австро-Угорщини щодо вищих навчальних закладів Східної Галичини: національний аспект (1867–1914 роки)”.

Важливий аспект зазначеної частини історіографії історії Львівського університету – склад студентства та викладачів, дослідив В. Благий, автор кандидатської дисертації “Студентство Львівського університету в 1900–1914 роках: історико-соціологічний аспект” (2003). Ґрунтовні комплексні студії над розвитком університетського середовища наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. провів О. Сухий. То ж його статті, присвячені цій проблематиці, можна вважати одними з основоположних із теоретико-методологічного погляду для проведення подальших досліджень теми. Неможливо також оминати увагою статтю Р. Голика “*Alma mater leopolitana: Львівський університет в уявленнях галицької інтелігенції ХІХ – ХХ ст.*” (2013), у якій порушені надзвичайно важливі аспекти ментального характеру.

Дослідження будь-якої проблематики неможливе без досягнення її контексту. Стосовно теми пропонованої дисертації, важливими є такі синтези та точкові розвідки, присвячені історії монархії Габсбургів, зокрема, авторства Е. Цольнера та А. Дж. П. Тейлора; історії Галичини та Львова, у т. ч., праці Ф. Стеблія, О. Сухого та ін.; історії розвитку освіти та шкільництва, науки на українських та сусідніх теренах. Окремо також необхідно звернути увагу на низку праць, що стосуються І. Франка як постаті, діяльність якої відзеркалювала ситуацію у Львові та Галичині досліджуваного періоду, зокрема, у культурно-інтелектуальній та суспільно-політичній сферах.

Уваги потребують також розвідки, які дозволяють зрозуміти феномен університету, як середовища, його роль та функції, еволюції ідей університету в різні періоди, зокрема, наприкінці XVIII – на початку XX ст. Серед таких праць назовемо антологію “Ідея Університету” за редакції М. Зубрицької та монографію “Університет і держава. Вивчення глобальних трансформацій” М. Квієка.

Попри значний пласт історіографії, історія Львівського університету австрійського періоду ще й досі комплексно не досліджена. Чимало аспектів теми, зокрема, навчальна діяльність, потребують скрупульозного аналізу. Крім того, наявна історіографія має чимало неузгодженостей стосовно фактичного матеріалу з історії Університету австрійського періоду, термінологічно-понятійного апарату тощо.

Підрозділ 1.2 “Джерельна основа дослідження” присвячений характеристиці використаних джерел.

Найбільша кількість архівних матеріалів для дослідження історії Львівського університету австрійського періоду зберігається в Державному архіві Львівської області (ДАЛО) – в описах його 26-го фонду (Львівський університет). Описи фонду доречно систематизувати не за зростанням номерів, а за тематикою матеріалів, які вони представляють. Так, загальні засади діяльності Університету дозволяють комплексно висвітлити спершу справи опису 22 (Львівський королівський університет, 1784–1805; Львівський ліцей, 1805–1817; Львівський королівський університет ім. Франца I, 1817–1849), де міститься інформація про різноманітні аспекти функціонування Університету до середини XIX ст. – ректорат, консисторія, факультети, студії. Відтак – справи описів 12 та 13 (“Ректорат”, відповідно за 1850–1900 рр. та 1900–1920 рр.). Опрацьовуючи справи цих описів, ми звертали найбільшу увагу на організацію навчального процесу, а саме – тематику курсів, та опис викладацьких і допоміжних адміністративних посад.

Детальний аналіз діяльності факультетів Львівського університету впродовж середини XIX – початку XX ст. дають змогу висвітлити справи шостого (Юридичний факультет, 1850–1939), сьомого (Філософський факультет, 1849–1924; Гуманітарний факультет, 1924–1939), восьмого (Теологічний факультет, 1850–1939) та десятого (Медичний факультет, 1894–1939) описів 26-го фонду. Персональний вимір університетської історії, а водночас – різноманітні аспекти діяльності Університету крізь призму біографій його працівників найкраще можна здійснити завдяки опрацюванню справ п’ятого опису (Особові та пенсійні справи професорського викладацького складу та працівників, 1817–1939). Відтак описи 4 та 11 присвячені справам, які містять матеріали про наукову діяльність викладачів і студентів: опис 11 – “Роботи, статті, рецензі та реферати” за 1817–1918 рр.; опис 4 – “Тези для здобуття степені доктора, докторські дисертації, магістерські роботи” за 1851–1939 рр. Наступні описи 26-го фонду стосуються студентства: опис 15 – “Головні каталоги студентів” (1784–1939), опис 3 – “Особові справи студентів”

(1817–1939), опис 1 – “Залікові книжки студентів” (1817–1939), опис 17 – “Студентські товариства” (1860–1939).

Під час роботи над дисертацією нами також використано справи І. Свенціцького та Я. Чекановського з Архіву Львівського національного університету імені Івана Франка; докторські дипломи, легітимаційні (залікові) книжки тощо з фондів Музею історії Львівського національного університету імені Івана Франка; справи, дотичні до історії Університету із фондів Центрального державного історичного архіву у м. Львові, а також з Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника НАН України, зокрема, другого опису 167-го фонду.

Значну кількість архівних матеріалів з історії Львівського університету австрійського періоду нами було перекладено й опубліковано у виданні “Сторінки історії Львівського університету за матеріалами німецькомовних документів”, підготовленому у співпраці з філологом-германістом М. Смолієм.

Серед опублікованих джерел для дослідження історії Львівського університету австрійського періоду нагосимо на його офіційних статистично-довідникових виданнях. Від часу відновлення Львівського університету у 1817 р. публікувались щорічні видання “Taschenbuch der apostolischen Majestat Franz I. allerhöchsten Namen führenden Universität zu Lemberg”, після реформ кінця 1840-х років – “Akademische Behoerden an der k. k. Universitaet zu Lemberg sammt der Ordnung der Verlesungen” (до кінця 1870-х років). Відтак – “Skład C. k. Uniwersytetu imienia cesarza Franciszka I we Lwowie” (1879/1880) та “C. k. Uniwersytetu imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład i program wykładów” (від 1880/1881 н. р.); від 1906/1907 н. р. – окремо “C. k. Uniwersytetu imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład Uniwersytetu” та “C. k. Uniwersytetu imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów”.

Важливим джерелом є листування, свідчення очевидців подій, спогади. Серед таких джерел назвемо праці Ф. Краттера (1786) та А. Бека (1935), спогади Б. Барвінського про Івана Франка та власне опис І. Франком перебігу його габілітації у Львівському університеті, опублікований у газеті “Діло”. Саме матеріали преси є наступною групою джерел. Вони відображають переважно суспільно-політичні та національні процеси, в які був включений Університет. Особливе значення тут мають статті у вже згаданій газеті “Діло”.

У підрозділі 1.3 “Методи й методологічні підходи” висвітлено теоретичну основу дослідження. Підготовка монографії засвідчила, що для дослідження австрійського періоду історії Університету, зважаючи на його значні хронологічні межі та специфіку джерельно-історіографічної бази дослідження, найоптимальніше поєднувати проблемно-хронологічний та хронологічний принципи, застосовуючи їх в залежності від специфіки матеріалу. Крім того, досліджуючи різні етапи австрійського періоду найоптимальніше уживати різні теоретико-методологічні підходи: перший етап (до середини XIX ст.) – із наголосом на просопографії та точковому висвітленні окремих навчальних років, другий етап (від середини XIX ст.) – із наголосом на концепті навчально-наукових напрямів. Серед методів, застосованих для опрацювання джерельно-

історіографічної бази, особливе значення мають системно-структурний та структурно-функціональний (розгляд Університету як цілісної системи, де кожний елемент відіграє визначену функцію), порівняльний (компаративний), типологічний, просопографічний, історично-правовий методи, метод герменевтичного аналізу тощо.

Розділ 2 “Організаційні трансформації Львівського університету та головні засади його діяльності” охоплює чотири підрозділи.

У підрозділі 2.1 *“Форми існування Львівського університету в австрійський період та факультетська структура закладу”* стверджено, що упродовж 1784–1918 рр. вищий навчальний заклад мав три організаційні форми: Йосифінський університет (1784–1805), Львівський ліцей (1805–1817), Францисканський університет (1817–1918). Проте хронологічні межі австрійського періоду історії Університету є всі підстави розширити до 1773 р., захопивши існування тих навчальних закладів Львова, на базі яких у 1784 р. імператор Йосиф II доручив відновити Львівський університет. Такої думки притримувались, зокрема, викладачі Університету Л. Фінкель та К. Твардовський. Тож, зазначений етап, послугуючись термінологією Л. Фінкеля, можливо окреслити “ліцеївськими студіями”.

Встановлено, що впродовж 1784–1918 рр. Львівський університет мав декілька назв: 1) ц.-к. Львівський університет, або ж Львівський королівський університет (Львівський королівський університет імені Франца І), відомий також як Йосифінський університет; 2) Львівський ліцей; 3) ц.-к. Львівський університет імені Франца І (Львівський королівський університет імені Франца І, ц.-к Університет імені цесаря Франца І у Львові, або ж Францисканський університет). Назви “Йосифінський університет” і “Францисканський університет” не є витворами істориків чи публіцистів, адже уживалися навіть в офіційній документації Львівського університету австрійського періоду.

Засвідчено, що за своєю факультетською структурою – теологічний, юридичний, медичний та філософський факультети, Львівський університет належав до класичних університетів. Він не втратив цього статусу навіть за існування замість медичного факультету медично-хірургічних студій, позаяк рівень підготовки на них був дуже високим.

У підрозділі 2.2 *“Керівництво університету й допоміжний адміністративний персонал: структура та функції”* досліджено, що впродовж австрійського періоду, незважаючи на організаційні форми функціонування, керівництво Львівського університету здійснювали ректор (обирався на річний термін) і колегіальний орган управління – академічний сенат (у першій половині XIX ст. уживано термін “консисторія”). Посада ректора не була номінальною, а передбачала значну кількість обов’язків і відповідальності, через це траплялися непоодинокі випадки відмови професора від ректорської посади. Поточними справами Університету керувала допоміжна академічна адміністрація, до складу якої, в основному, належали секретар, скарбник, канцеляристи і педель. Функції та обов’язки усіх представників

університетської адміністрації визначали відповідні інструкції. Така система управління Університетом була характерна для усіх університетів монархії Габсбургів, й стала одним із найголовніших маркерів його діяльності в австрійський період.

У підрозділі 2.3 *“Викладачі та студенти. Організація навчального процесу”* показано, що упродовж австрійського періоду у Львівському університеті відбулися відчутні зміни стосовно професорсько-викладацького складу, студентства та організації навчального процесу. Так, якщо до середини ХІХ ст. навчальний процес забезпечували переважно звичайні та надзвичайні професори, то далі поширився й інститут приватних доцентів, роль яких із кожним роком зростала. Відтак важливе значення набув й інститут титулярних професорів – доцентів, які мали статус професора без обіймання кафедри.

Стосовно студентства, то відбувся його поділ на звичайних і надзвичайних слухачів, відтак процеси кінця ХІХ – початку ХХ ст. зумовили появу на медичному та філософському факультетах Університету звичайних та надзвичайних слухачок.

Засвідчено, що трансформації навчального процесу у Львівському університеті австрійського періоду чітко виражені у появі нових форм навчання, зокрема, семінарів, робітень, конверсаторіїв, репетиторіїв тощо, які були покликані забезпечити якіснішу науково-практичну підготовку студентів.

Підрозділ 2.4 *“Зміни мов викладання у Львівському університеті як головний прояв національних трансформацій”* присвячений впливу національних та суспільно-політичних процесів у Королівстві Галичини і Лодомерії на Львівський університет. Досліджено, що перші польські кафедри були створені у 1784 і 1817 рр. Водночас перші українські кафедри – у 1848 і 1850-х рр. Від 1871 р. поряд з німецькими і латинськими існували вісім польських і п'ять українських кафедр. З 1871 р. всі кафедри, за винятком кафедр латинської та української мов, а також німецької мови і літератури, були перетворені на польські. Все ж, окрім них було утворено дві нові українські кафедри і одна німецька кафедра. Офіційною мовою університету в 1784–1879 рр. була німецька. З 1879 р. було введено польську мову як офіційну. Це стосувалося і мови якою складали екзамени студенти світських факультетів. Освітньо-дидактичний та науковий рівень Університету визначали викладачі: І. Церголь, Я. Амброс, Д. Кьофіль, В. Діханіч, Б. Домославскі, Й. Віммер, М. Скородинський, М. Гарасевич, А. Радкевич, М. Гриневецький, І. Фесслер, Ф. Захаріясевич, окремі з них працювали в “*Studium Ruthenum*”; викладачами-медиками були: А. Крупінський, Б. Гакет, Б. Шіверек, А. Маргерр, Я. Костжевський, Т. Седей, А. Капуано, А. Крігль, Я. Фрітш, Ф. Мазох, Я. Костжевський, А. Маргерр, В. Жердзінський, Й. Гільтенбранд, П. Крауснекеру.

Для кращого розуміння того яка мова була офіційна в підавстрійському університеті виділено наступні чотири періоди її застосування. Перший період проходить від 1784 р. до 1848 р. Тоді установа була латинсько-німецькою вищою школою. Протягом цього періоду поляки поступово здобули окремі

кафедри, до того часу, поки в 1848 р. не було дано розпорядження про введення польської мови викладання в цілому університеті. Другий період, 1848–1871 рр., характеризується різним ставленням уряду до університету, яке відповідало змінам політичної ситуації. Спочатку було відмінено постанову, згідно з якою вводили польську мову викладання. Німецька мова викладання стає обов'язковою. Водночас створюють декілька українських кафедр, а пізніше знову інші польські кафедри. У 1871 р. німецьку мову викладання відмінено і введено польську та українську мови викладання за вільним вибором лекторів при збереженні німецької мови у статусі офіційної. Третій період тривав від 1871 до 1879 рр. Впродовж цього часу університет розвивався на основі принципу вільного вибору мови викладання, що дало можливість полякам поступово перетворити університет фактично у польський вищий навчальний заклад. Відтак, польська мова викладання стала домінантною. Врешті це було офіційно затверджено в 1879 р. Відтоді замість німецької мови польська стає офіційною і мовою екзаменів з окремими винятками на користь української і німецької мов. Четвертий період від 1879 р. до 1918 р. охоплює подальший розвиток університету як польського закладу, проте, як і раніше, існує можливість створення українських кафедр і вибору української мови викладання.

Розділ 3 “Особливості структури та освітньо-наукової діяльності Львівського університету у 1784–1848 роках в контексті професорсько-викладацького складу” представлений двома підрозділами.

У підрозділі 3.1 “Перші професорські кафедри факультетів та студій. *Studim Ruthenum*” показано, що з відновленням у 1784 р. Львівського університету як світського, державного навчального закладу імперії Габсбургів, на його новоутворених чотирьох факультетах функціонували типові для класичних університетів кафедри. Підрозділи очолювали досвідчені професори, яких залучали до викладання з різних університетів Австрійської монархії. Серед відомих професорів які читали лекції на філософському факультеті того часу були І. Мартинович, В. Вреха, Л. Ценмарк, Ф. Кодеш, В. Ганн, Г. Уліх, А. Гільтенбранд, Л. Умляуф, І. Земанчик, П. Лодій, Т. Вучич. Отож, на кафедрах філософського факультету впродовж усього періоду викладали талановиті професори. Навчальні курси, які читали студентам факультету, охоплювали усі найважливіші напрями тогочасних наукових знань.

Навчальна програма юридичного факультету передбачала вивчення натурального права, історії римського права та адміністрації, цивільного та кримінального права, церковного права, політичних наук. Викладання цих дисциплін забезпечували такі професори як А. Пфлегер, І. Церголь, Б. Борзага, Ф. Маркс, Я. Амброс, Д. Кьофіль, Й. Беєр, Г. Готч. Професори кафедр правничого факультету за цей час виховали цілу плеяду фахових державних чиновників, суддів, адвокатів, а також вчених-правників.

Радикальні зміни в структурі, методах і призначенні теологічних студій відбулися в результаті реформаторської діяльності імператора Йосифа II. Йосифінські реформи були класичним проявом філософських та політичних

ідей епохи Просвітництва, Навчальний процес на теологічному факультеті забезпечували наступні професори-теологи: В. Діханич, Б. Домославські, А. Павлович, Й. Віммер, Я. Фінзінгер, Й. Роттер, М. Скородинський, Я. А. Потоцький, М. Гарасевич, А. Радкевич, М. Шанковський, М. Гриневецький, М. Левицький, І. Фесслер, А. Радкевич, А. Білецький, Ф. Захаріясевич.

1784 року у Львівському університеті на основі Медичного колегіуму (Медичної школи) відкрито медичний факультет. Уже на початковому етапі його діяльності склалася чітка система вивчення фахових дисциплін: на першому курсі викладали анатомію, на другому – фізіологію та хірургію, на третьому – фармакогнозію й акушерство, на четвертому проводилися клінічні заняття. На медичному факультеті викладали: А. Крупінський, І. Мартинович, Б. Гакет (Аке), С. Шіверек, А. Капуано, А. Крігль, А. Маргерр, Я. Костжевський, Т. Седей, Я. Фрітш, Ф. Мазох, Я. Костжевський, В. Прессен, Й. Нойгаузе, Я. Махан, Ф. Бабель, В. Жердзінський, Ф. Зебеніц.

Окремо слід виділити функціонування у Львівському університеті такої інституції як «Studium Ruthenum». Тут студенти-русини мали можливість слухати лекції українською мовою. Його офіційна назва була «Провізоричний науковий інститут з руською мовою». Вживалася також назва «Руський інститут». Це була тимчасова навчальна установа, яка існувала при Львівському університеті в 1787–1809 рр. Мету створення та завдання цього закладу дізнаємося з декрету Надвірної канцелярії: «Беручи до уваги пропозиції, як запобігти своєчасно нестачі священиків греко-католицького обряду, Їх Імператорська Величність зволили постановити, що необхідно, поки не буде достатньої кількості українських кандидатів для духовного звання, які б знали латинську мову, зорганізувати для них провізоричний науковий інститут з викладовою руською мовою». Навчання проводилося українською (церковно-слов'янською мовою). У його складі було два відділи – філософський і богословський. На філософському факультеті вивчали предмети: логіку, етику і метафізику, математику, фізику. Богословський відділ мав у своєму складі 6 кафедр: церковної історії, єврейської мови і герменевтики Старого Заповіту, грецької мови і герменевтики Нового Заповіту, догматики, морального богослов'я, церковного права. Викладачів навчального закладу обирали на конкурсній основі. Перевага надавалася тим професорам, які мали власний переклад відповідного підручника, що давало можливість зменшувати брак необхідної навчальної літератури. До закладу могли вступати кандидати, які досягли 17-річного віку, вміли читати і писати руською (українською) мовою, а також мали довідки про стан здоров'я, про походження з Галичини тощо. Заняття проходили у семінарії та в університеті. У «Studium Ruthenum» одночасно навчалось 168 вихованців із двох дієцезій – Перемиської і Львівської. За весь час існування закладу в ньому здобули освіту 470 студентів. Заняття на двох відділах проводили: Т. Захаріясевич, А. Радкевич, А. Павлович, А. Ангелович, І. Земанчик, П. Лодій, І. Лаврівський. Інститут організаційно був підпорядкований декану теологічного факультету. Незважаючи на те, що

інститут мав провізоричний характер, йому випала вагома роль у підвищенні загальноосвітнього рівня тогочасного греко-католицького духовенства, що, впливало на піднесення культури українського населення Галичини. Вихованці «*Studium Ruthenum*» відіграли важливу роль у національному відродженні Галичини в Австрійській імперії.

За період діяльності зазначених факультетів Університет став одним із знаних вищих навчальних закладів Центрально-Східної Європи.

Доведено, що світоглядне значення відновленого Львівського університету на перших етапах австрійського періоду його історії, визначальна роль його професорсько-викладацького складу виявляється, насамперед, в ознайомленні його вихованців із кращими надбаннями європейської наукової думки, підготовці фахових кадрів не лише для навчальних закладів та інших установ Львова і Галичини, але й для інших освітніх і наукових осередків імперії. Урешті, Університет відіграв значущу роль у вихованні кількох поколінь місцевої інтелігенції, яка зробила вагомий внесок у національний, науковий, освітній та культурний розвиток краю.

У підрозділі 3.2 *“Особливості професорсько-викладацького складу та навчальних курсів у 1830-х – 1840-х роках”* встановлено, що впродовж першого етапу діяльності Францисканського університету професорсько-викладацький склад його факультетів і медично-хірургічних студій складався не лише з ц. к. звичайних та надзвичайних публічних професорів, а й ад’юнктів, клінічних асистентів (медично-хірургічні студії), а також викладачів, які мали лише докторські ступені. Стверджено широке залучення до навчального процесу в Університеті священників і представників вищого духовенства (теологічний факультет), юристів та урядовців (юридичний факультет), практикуючих лікарів Львова (медично-хірургічні студії), представників різноманітних ділянок гуманітаристики, точних і природничих наук (філософський факультет). Таким чином, професорсько-викладацький склад Університету був набагато ширшим, аніж його кафедральна структура (представляла лише професорів). Окрім цього, аналіз широкого кола осіб, залучених до викладання у Львівському університеті, засвідчує (на індивідуальному рівні) його зв’язки з церковно-релігійними, адміністративними й судовими, медичними та іншими установами Львова, інших міст монархії Габсбургів.

Розділ 4 – “Навчально-наукові напрями на теологічному та юридичному факультетах (1849–1918) в умовах трансформації підрозділів та освітнього процесу”.

У підрозділі 4.1 *“Навчально-наукові напрями теологічного факультету”* показано, що упродовж 1849–1918 рр. структура теологічного факультету, незважаючи на зміни, залишалася порівняно сталою, що відображалось й на конфігурації існуючих навчально-наукових напрямів. Натомість трансформації були відчутні у появі доцентур, які підсилювали уже існуючі напрями, або ж інституціалізували певні теологічні науки, сприяючи, таким чином, розширенню меж навчально-наукових напрямів чи появі нових.

Досліджено, що в означений період на теологічному факультеті були представлені такі напрями, як:

1) догматика, фундаментальна теологія, християнська філософія (у межах цього напрямку розвивалася й нова для Університету наука – історія релігії; представниками напрямку були С. Тичинський, Я. Геровський, Ф. Пельц, Я. Ціпановський, Ю. Черлунчакевич, С. Сембратович, Т. Сембратович, Е. Лямбой, Я. Мазуркевич, Ю. Більчевський, М. Сенятицький, Ф. Лісовський, М. Курись, Ю. Лясковський, Л. Валенга, Б. Яшовський, С. Юрик, Я. Жуковський, К. Вайс, Щ. Шидельський);

2) біблійні науки та східні мови (С. Тичинський, Я. Кухарський, Л. Солецький, І. Хжановський, К. Сарніцький, Т. Мишковський, Я. Демітровський, Я. Геровський, Й. Сембратович, А. Чайковський, Ф. Пельц, Ю. Ватцка, Й. Комарницький, Т. Галущинський);

3) історія Церкви (О. Криницький, Й. Делькевич, Е. Скроховський, Я. Фіялек, М. Тарнавський);

4) моральна теологія, пастирська теологія, катехитика і методика (В. Левицький, Л. Маліновський, А. Філярський, Ю. Загурський, А. Юзичинський, А. Васьнівський, М. Палівода, Р. Левіцький, Ф. Костек, І. Бартошевський, Л. Кльосс, А. Юган, А. Герстманн, Я. Слюсаж, Я. Жукевич, Я. Островський, Я. Гаусманн, А. Чайковський, Г. Крижановський, І. Величко, Й. Комарницький, С. Торонський, І. Редкевич, Є. Гузар, К. Єрмий, Л. Оллендер, Л. Валенга, С. Нараєвський, Ю. Бочар);

5) канонічне та церковне право (новий етап цього напрямку розпочався лише від 1860-х років, будучи представленим Щ. Заблоцьким, М. Паліводою, Б. Яшовським, С. Висоцьким, І. Грабовським, В. Масьцюхом), педагогіка (Л. Маліновський, Й. Делькевич, І. Бартошевський, М. Палівода, Б. Яшовський);

6) церковне мистецтво (цей зовсім новий напрям наприкінці австрійського періоду розпочав розвивати В. Жила).

Як бачимо, частина з цих навчально-наукових напрямів була досить широкою за тематичним спектром, а тому включала значну кількість викладачів. До того ж, у межах окремих напрямів курси викладали українською та польською мовами, що збільшувало удвічі кількість викладачів. Натомість персональний викладацький склад на інших напрямках був малочисельним, з одного боку, через зовсім недавнє запровадження навчальної дисципліни (наприклад, церковне мистецтво), з іншого, через те, що один викладач забезпечував викладання навчального курсу впродовж досить тривалого періоду.

Підрозділ 4.2 – “Зміни навчального процесу та наукові напрями юридичного факультету”. У ньому встановлено, що структура юридичного факультету впродовж 1849–1918 рр. зазнавала трансформацій, що проявилось, зокрема, у змінах назв підрозділу: право- і державознавчий факультет, факультет права та адміністрації, факультет права та політичних наук.

У результаті дослідження стверджено, що особливістю діяльності факультету на першому етапі характеризуваного періоду було те, що його викладачі, за традицією попередніх років, могли поєднувати у предметній сфері своїх звань низку наук, які належали до різних навчально-наукових напрямів. Натомість згодом бачимо появу викладачів, предметна сфера яких є досить вузькою. Крім того, у структурі факультету з'явилося чимало доцентур, які підсилили існуючі напрями, або ж уконституювали нові. Відтак доценти з часом ставали професорами, зумовлюючи появу нових професорських кафедр, або ж залишалися доцентами з титулами професорів.

Досліджено, що впродовж характеризуваного періоду на юридичному факультеті Львівського університету можна говорити про існування таких напрямів:

1) філософія права, право націй та міжнародне право, державне та політичне право (представники різних його частин – Е. Гербст, Ф. Рульф, Ф. Бішофф, Г. Бруннер, Г. Рошковський, З. Цибіховський, Щ. Гризецький, С. Стажинський, Е. Дубанович);

2) історія держави і права (Ф. Бішофф, Г. Бруннер, Е. Буль, А. Янович, С. Зборовський, Є. Фангор, О. Бальцер, А. Віняж, М. Бобжинський, П. Домбковський, А. Гальбан);

3) римське право (Ф. Коттер, Й. Зельонацький, Ф. Жрудловський, Л. П'єнтак, І. Кошембар-Лисковський, С. Шаховський, Л. Пінінський, М. Хлямтач);

4) канонічне та церковне право (Ф. Коттер, Ф. Пуше, О. Мор, Е. Рітнер, Ю. Кашніца, В. Абрагам);

5) приватне право (Є. Фангор, Ф. Жрудловський, О. Огоновський, С. Дністрянський, Е. Тілл, А. Долінський);

6) цивільне право і процес (Є. Фангор, Й. Шольц, А. Горак, О. Мор, М. Кабат, О. Лопушанський, А. Балясітс, А. Янович, К. Стефко, В. Вергановський, М. Аллерганд, Р. Льонгшан де Бер'є, С. Шаховський);

7) кримінальне право і процес (Е. Гербст, Ф. Рульф, В. Сроковський, І. Добрянський, Й. Моссінг, Щ. Гризецький, П. Стебельський, А. Гек, В. Острожинський, Ю. Макаревич, Я. Пайгерт, Ю. К. Новотний, Л. Пінінський);

8) адміністративне право, статистика, економічні та суспільні науки (різні складові напрями представляли Я. Пазд'єра, А. Гаммер, А. Мацейовський, Ю. Дунаєвський, Й. Коппель, Й. Шротт, З. Штайнер, Я. Гончік, Т. Кульчицький, Т. Пілят, Ю. Бузек, Є. Міхальський, Л. Білінський, В. Охенковський, В. Пілят, Я. Розвадовський, С. Грабський, Ю. Мілевський, Я. Рутковський, Т. Бжеський);

9) фінансове право, торговельне та вексельне право (Й. Шольц, А. Гаммер, А. Горак, О. Мор, Е. Буль, Є. Міхальський, І. Вайнфельд, Р. Рожицький, Т. Кульчицький, А. Черний, Т. Ключік-Ожеховський, Л. П'єнтак, А. Долінський);

10) гірниче право (Й. Маутнер, Ф. Бішофф, Є. Фангор, Й. Байєр, Ю. Дунаєвський);

11) судова медицина (Ф. Гатчер, Л. Фейгель, Л. Вахгольц, В. Серадський).

Таким чином засвідчено, що юридичний факультет Львівського університету став основою для розвитку різноманітних напрямів юридичних та економічних наук, а його викладачів у характеризований період представляли дві генерації – старіша, котра тяжіла до попереднього періоду, та нова, котра, зважаючи на нововведення у навчальному процесі, розпочала формувати свої наукові школи. За національним складом більшість викладачів юридичного факультету були поляками; низку професорських кафедр і доцентур посідали українці; на факультеті продовжували працювати й німецькомовні професори.

Розділ 5 “Медичні, природничі та точні науки як навчально-наукові напрями (1849–1918): структурний, персональний та освітній виміри” продовжує висвітлення діяльності Львівського університету крізь призму навчально-наукових напрямів.

У підрозділі 5.1 “Медичні науки” висвітлено розвиток медичних наук у Львівському університеті впродовж 1849–1918 рр. Досліджено, що вони розбудовувались спершу не на спеціалізованому факультеті, а в межах медично-хірургічних студій, відтак після їхньої ліквідації – на філософському факультеті, і лише від 1894–1896 рр. – на окремому медичному факультеті, що одразу ставало новим етапом для тих чи інших навчально-наукових напрямів.

Встановлено, що на медично-хірургічних студіях викладали переважно професори; існували й посади асистентів двох клінік – медичної та хірургічної. Натомість від часу відновлення медичного факультету маємо дуже швидке розширення напрямів завдяки приватним доцентам, які згодом могли ставати професорами, очолюючи кафедри, або ж отримували статус титулярних професорів, зміцнюючи кадровий склад факультету.

Стосовно навчально-наукових напрямів медичного спрямування, то впродовж характеризованого періоду можна говорити про:

1) медичну фізику, хімію та ботаніку, фармакологію і фармакогнозію (цей напрям був розвинутий на всіх етапах зазначеного періоду й активно розвивався навіть у межах філософського факультету. Його представляли Ф. Ляутнер, Ю. Пляннер, Ф. Гатчер, Ю. Шпільман, І. Гавранек, М. Дунін Вонсович, В. Немілович, С. Бондзинський, С. Домбровський, В. Соберанський, Л. Попельський, Є. Модраковський, Я. Прушинський, В. Мазуркевич);

2) анатомія, гістологія та ембріологія (на всіх етапах характеризованого періоду розвивалася лише перша частина напряму, представлена К. А. Фойгтом, Ю. Пляннером, Е. Ректоржиком, К. Нагелем, Г. Кадиєм, Ю. Марковським, Г. Бікелесом, Е. Лотом; натомість гістологію та ембріологію лише від другої половини 1890-х років почав розвивати В. Шимонович, відтак і М. Конопацький);

3) фізіологія (розвиток цього навчально-наукового напряму пройшов три етапи, хронологічно представлені І. Гавранеком, Г. Пьотровським та А. Беком, котрий став одним з найвідоміших польських фізіологів);

4) патологічна анатомія, патологія, терапія внутрішніх хвороб, внутрішня медицина (представниками різних складових цього широкого напряму були

П. Й. Горачек, А. Духек, Ф. Гатчер, Й. Фінгер, К. Нагель, відтак – А. Обжут, З. Дмоховський, В. Новіцький, Я. С. Горновський, П. Кучера, Я. Прус, Е. Бернацький, А. Глюзінський, О. Відман, Ю. Вічковський, М. Франке, В. Чернецький, З. Томашевський, Ю. Марішлер, Р. Ренцький);

5) хірургія (у межах медично-хірургічних студій навпрям представляли К. Нагель та асистенти хірургічної клініки, в межах медичного факультету – засновник власної наукової школи Л. Ридигер, а також А. Габришевський, В. Вер, Г. Зембіцький, Р. Баронч, Г. Шрамм, М. Герман);

6) акушерство та гінекологія (цей напрям пройшов подібний до хірургії шлях розвитку, будучи спершу представлений Ф. Пфау, Ф. Вебером, Е. Ж. Фестенбургом, а на відновленому медичному факультеті – засновником власної наукової школи А. Марсом-Ногою та Ф. Косьмінським, В. Биліцьким, А. Соловієм, А. Чижевичем);

7) педіатрія (представлений Е. Мерчинським та Я. Рачинським навчально-науковий напрям почав розвиватися лише на медичному факультеті);

8) гігієна (напрям, який у Львівському університеті також виник досить пізно, представляли Ю. Мерунович, Ю. Шпільман, К. Панек, П. Кучера, Е. Пясецький).

Кожний із наступних навчально-наукових напрямів, розвиваючись і в роки існування медично-хірургічних студій, отримав новий етап розвитку на відновленому медичному факультеті, що виражене, зокрема, і в кількості викладачів, які його представляли: 9) ларингологія та отиатрія (В. Штраський, А. Юраш, Т. Залевський); 10) дантистика і стоматологія (В. Штраський, А. Гонька, Т. Богосевич, А. Цешинський); 11) офтальмологія (І. Гавранек, Е. Махек, А. Шуліславський, А. Беднарський, В. Райс).

Наступні два напрями розвинулися лише на медичному факультеті, а на етапі медично-хірургічних студій представлені не були: 12) дерматологія та венеричні хвороби (представник В. Лукасевич); 13) неврологія і психіатрія (Г. Гальбан, К. Ожеховський, Я. Мазуркевич).

Натомість такий навчально-науковий напрям, як судова медицина, активно розвивався від середини ХІХ ст. зусиллями Ф. де Паулі Гатчера, відтак на медичному факультеті – завдяки В. Сєрадському.

На зламі 1900-х – 1910-х років на медичному факультеті було здійснено спробу започаткувати напрям “Історія медицини”, представлений В. Шумовським, проте напрям не отримав розвитку.

Усі із зазначених навчально-наукових напрямів, окрім історії медицини, були представлені лекційними курсами та, з огляду на специфіку медичних наук, значною кількістю практичних занять, завдяки яким студенти-медики формувалися як майбутні професіонали-практики.

Підрозділ 5.2 “Природничі й точні науки” присвячений особливостям розвитку природничих і точних наук в окреслений період. Їх викладали в межах філософського факультету, який від 1848/1849 н. р. перестав мати характер підготовчого, що, поряд із новими формами навчання (зокрема, семінарами), а

також запровадження посад приватних доцентів, сприяло розвитку навчально-наукових напрямів.

Стверджено, що до початку 1860-х років більшість природничих наук (мінералогія, геологія, ботаніка, зоологія) розвивалися у межах напрямку “Природнича історія” (представляв Ґ. Лобажевський), що було більше даниною попередній традиції (це видно на прикладі зоології, що також була частиною природничої історії, але її викладав не Ґ. Лобажевський, а Ґ. М. Шмідт).

Відтак можна говорити про становлення на філософському факультеті таких самостійних навчально-наукових напрямів, як зоологія та порівняльна анатомія (представники В. Чернянський, Ґ. М. Шмідт, Ш. Сирський, Б. Дибовський, Ю. Нусбаум-Ґілярович, К. Кветневський, Ґ. Вельовейський, Я. Ґіршлер, Р. Вайґль, Я. Ґрохмаліцький); ботаніка (А. Вайс, Т. Цесельський, А. Залевський, М. Раціборський, З. Вуйціцький, Ф. Каменський, І. Шишилович, С. Кжеменевський, Б. Ніклевський); геологія, палеонтологія, петрографія, мінералогія (Ф. Ціркель, Ф. Кройц, Е. Габданк-Дуніковський, Ю. Недзведський (Медведський), Ю. Токарський, Р. Зубер, Ю. Семірадський, В. Тейссейре, Я. Новак, В. Рогаля); хімія (Ф. Плесс, Ґ. А. Вольф, Л. Пебаль, Е. Ліннеман, Б. Радзішевський, Ю. Шрамм, С. Толлочко, С. Опольський, Р. Негруш, З. Клеменсевич, К. Клінґ, З. Вайберг). У межах кожної з цих наук багато професорів і доцентів представляли вузьчі ділянки, що є чітким свідченням розвитку наукового знання впродовж останньої третини ХІХ – початку ХХ ст.

Встановлено, що особливе місце серед природничих наук на філософському факультеті займала географія, навчальні курси з якої спершу читали професори-історики. Відтак, як самостійний навчально-науковий напрям, географія оформилася лише на початку 1880-х років завдяки зусиллям засновника кафедри географії, професора А. Реманна. Надалі напрям також представляли Е. Ромер, С. Рудницький, С. Павловський.

Точними науками, що розвивалися у Львівському університеті в середині ХІХ – на початку ХХ ст. були фізика, астрономія і математика. Фізику у досліджуваний період розвивали А. Завадський, В. П’єр, В. Урбанський, А. Гандль, Т. Станецький, О. Фабіан, І. Закжевський, М. Смолюховський, А. Денізот, Я. Стоцьк, К. Закжевський. Частина з цих викладачів читала курси й з астрономії. Відтак наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Університеті почали викладати доценти астрономії – В. Я. Ласка та М. Ернст (згодом – професор астрономії). Крім того, у предметній сфері звань викладачів-фізики могла бути окреслена окрема ділянка цієї науки, наприклад, математична фізика чи теоретична фізика, що засвідчує про її активний розвиток.

Математику, як навчально-науковий напрям, у Львівському університеті представляли спершу І. Лемох та В. Жмурко. У 1880-х роках розпочався новий етап її розвитку за участю професора Ю. Пузини, а також групи інших викладачів, зокрема, Я. Раєвського, В. Серпінського, В. Кретковського, В. Зайончковського, С. Кемпінського, З. Янішевського, Ґ. Штайнгауза.

Розділ 6 “Розвиток гуманітарних навчально-наукових напрямів на філософському факультеті (1849–1918): структурний, кадровий та освітньо-дидактичний аспекти” охоплює три підрозділи.

У підрозділі 6.1 *“Філософські та культурологічні науки, педагогіка”* засвідчено, що філософія, як навчальна дисципліна, була представлена у навчальному процесі від заснування у Львівського університету. Проте у досліджуваний період маємо відчутні зміни у її викладанні, пов’язані з постатями викладачів – професорів і доцентів (М. Ліпінський, З. Барах-Раппопорт, Е. Черкавський, І. Скроховський, Ю. Охорович, А. Раціборський, А. Скурський, В. Дзедушицький, К. Твардовський, М. Вартенберг, В. Вітвіцький, Я. Лукасевич, В. Рубчинський). Курси, які вони викладали студентам, мали здебільшого проблемний характер й охоплювали, крім власне філософії, також історію філософії, логіку, психологію, етику, естетику, педагогіку. Так, особливістю цього періоду був тісний зв’язок цих наук.

Стверджено, що кожний із вказаних викладачів мав також чітко окреслену предметну сферу звання (відповідно професорської кафедри чи доцентури, що дає змогу виокремити на філософському факультеті відповідні структурні одиниці, які охоплювали просто філософію; філософію та педагогіку; історію філософії; історію філософії, естетику та етику; естетику; психологію та філософію природи; загальну педагогіку). На початку характеризованого періоду естетику викладали К. Тангль та Й. Глох. Педагогіку окремо представляли Ф. Амтманн, Л. Маліновський, Ф. Костек. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на філософському факультеті, поряд із викладачами-філософами, викладав доцент педагогіки і дидактики А. Даниш, а від початку 1900-х років – доцент педагогіки Б. Маньковський, що свідчило про подальше розмежування філософії та педагогіки.

Наголошено, що важливою подією у характеризований період стало заснування наприкінці ХІХ ст. філософського семінару під керівництвом К. Твардовського. Його наукову школу представляли на факультеті учні, професори В. Вітвіцький та Я. Лукасевич.

У підрозділі 6.2 *“Філологічні науки”* висвітлено особливості перетворення Львівського університету в один з головних філологічних центрів монархії Габсбургів.

Встановлено, що впродовж середини ХІХ – початку ХХ ст. у Львівському університеті відбулися відчутні трансформації щодо викладання та структурного представлення напрямів, які стосувалися філологічних наук. Так, подальшого розвитку набули класична філологія (представники цього напрямку – К. Тангль, В. Кергель, Г. Лінкер, Я. Врубель, З. Венцлевський, Л. Цвіклінський, Б. Кручкевич, Л. Штернбах, М. Єзеніцький, С. Вітковський, Т. Сінко, Я. Сайдак, Я. Єнджейовський), німецька філологія (представники – Й. Глох, А. Зауер, Р. М. Вернер, М. Кавчинський, Й. Шац, В. Долльмайр, Е. Пецольд, К. Загаєвський) та польська філологія (представники – Я. Шляхтовський, А. Малецький, Р. Пілят, П. Хмельовський, Ю. Калленбах, В. Брухнальський, К. Войцеховський, Б. Губринович, В. Ган, Ю. Кляйнер).

Проте більшість навчально-наукових напрямів лише виникли, або ж відновилися після тривалої перерви. Від початку 1910-х років М. Шорр відродив напрям “Семітська філологія”, що наприкінці 1840-х – у першій третині 1850-х років розвивався зусиллями Л. Е. Ігеля та Є. І. Блюхера; а наприкінці XIX ст. Е. Порембович надав нового поштовху розвитку напрямку “Романська філологія” (у середині XIX ст. його представляли Я. Схокліж та К. Пехурський, відтак М. Кавчинський та лектори французької та італійської мов). Від 1848 р. (заснування кафедри руської словесності під керівництвом Я. Головацького) почав розвиватися навчально-науковий напрям “Українська філологія”, представниками якого впродовж 1849–1918 рр. були Я. Головацький, О. Огоновський, О. Колесса, К. Студинський та, як лектор української мови, І. Кокорудз. Від останньої третини XIX ст. розвивався, заснований А. Каліною напрям “Слов’янська філологія” (крім А. Каліни його представляли Я. Лецеєвський, А. Кринський, К. Нітш, Ф. Крчек, І. Свенціцький, певний час – А. Брюкнер, а також лектори слов’янських мов). На початку XX ст. виник напрям “Порівняльна філологія”, представлений мовознавчою складовою (за розвиток порівняльного / індоєвропейського мовознавства відповідав Г. Блятт, а наприкінці австрійського періоду – А. Гавронський; як лектор старо- і нововірменської мови – також Б. Давидович) та літературознавчою частиною (представляв Я. Каспрович). У межах лекторату в навчальному процесі філософського факультету була представлена англійська філологія, а також стенографія та ораторське мистецтво.

Доведено, що перелічені великі навчально-наукові напрями розвивалися завдяки запровадженню до навчального процесу відповідних семінарів і вправ, а у випадку з класичною філологією – семінару, просемінару та вправ.

У *підрозділ 6.3 “Історичні та мистецтвознавчі науки”* спершу розкрито особливості напрямку “Історія”, що розвивався на філософському факультеті. Він мав дві складові – “Загальна історія” та “Австрійська історія”. Їх представляли один або два професори. На першому етапі характеризованого періоду напрям забезпечували А. Вахгольц, Г. Муйс, Г. Цайсберг, Е. Рьослер, читаючи лекційні курси (зазвичай, вузькотематичні та проблемного характеру) і керуючи практичними заняттями, зокрема, в межах семінару. Наступний етап у розвитку навчально-наукового напрямку “Історія” (кінець 1860-х – кінець 1880-х років) пов’язаний із викладанням в університеті Ф. К. Ліске.

Засвідчено, що в останні десятиліття XIX – перші десятиліття XX ст. напрям “Історія” у Львівському університеті репрезентували провідні українські та польські історики – І. Шараневич, М. Грушевський, С. Томашівський, Т. Войцеховський, С. Закжевський, Л. Фінкель, Б. Дембінський, Ш. Аскенази, А. Шельонговський, А. Семкович, А. Скальковський, О. Гурка, Т. Е. Модельський, А. Гіршберг. Наголошено, що вони репрезентували різні ділянки історії (і в хронологічному, і в територіальному плані, що свідчило про розвиток навчально-наукового напрямку). Ці особливості відображено, зокрема, у сфері їхніх професорських чи доцентських звань. Так, окрім загальної історії (окремі викладачі

спеціалізувалися на її різних періодах – історії середньовіччя і нового часу, новітній історії) та австрійської історії, на зазначеному етапі розвивалися польська історія, історія Східної Європи (з наголосом на українських землях), історія Південного Сходу Європи. Спеціальні історичні дисципліни (“допоміжні науки історії”) викладав В. Семкович.

Досліджено, що наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у Львівському університеті розпочалося становлення низки нових навчально-наукових напрямів історичного та мистецтвознавчого спрямувань, які були представлені відповідними професорськими кафедрами чи доцентами. Серед них – етнологія та антропологія (С. Цішевський, Я. Чекановський), класична археологія та праісторія (К. Гадачек, Е. Булянда), історія мистецтва (Я. Боллоз-Антоневич, В. Подляха), історія і теорія музики (А. Хибінський).

Доведено, що розвитку кожного напрямку, чи окремої його ділянки, сприяло впровадження до навчального процесу практичних занять – вправ або / та семінару під керівництвом того чи іншого професора. Саме навколо них формувалися наукові середовища (школи).

Розділ 7 “Організація наукової діяльності Львівського університету у 1784–1918 роках” охоплює чотири підрозділи.

У підрозділі 7.1 “Університетська бібліотека – головний загальноуніверситетський науковий підрозділ” показано, що ставки, передбачені для нього австрійською владою, та переміщення у межах підрозділу кар’єрними сходами працівників, дозволили сформуванню навколо університетської бібліотеки окреме наукове середовище. Наголошено, що важливою складовою бібліотеки була поєднана з нею нумізматична збірка – одна з основ для розвитку спеціальних історичних дисциплін.

У 1894 р. Л. Фінкель заснував університетський архів. Проте в офіційних статистично-довідникових виданнях Львівського університету він був зазначений серед наукових інститутів Університету.

У підрозділі 7.2 “Наукові підрозділи медичного спрямування” досліджено, що перші наукові підрозділи медичного спрямування були засновані у Львівському університеті на початковому етапі діяльності його медичного факультету (кінець ХVІІІ ст.). До них належали хімічна лабораторія, кабінет натуральної історії з мінералогічною збіркою (збірки й інститут натуральної історії) та анатомічний музей (театр). Упродовж наступних десятиліть вони зазнали трансформацій, найвідчутнішими серед яких були ліквідація анатомічного музею, як окремого підрозділу, переведення хімічної лабораторії та збірок й інституту натуральної історії до структури філософського факультету з наступним поділом підрозділу на окремі структурні одиниці мінералогічного, ботанічного та зоологічного спрямувань. Кінець 1870-х – початок 1890-х років позначений створенням у структурі наукових інститутів філософського факультету низки збірок (фрамакогностичної, анатомічної). На початку 1890-х років, у межах загальноуніверситетської реформи наукових підрозділів, ці збірки перетворено на заклади (анатомічний заклад, фармакогностичний заклад), до того ж мережу закладів медичного спрямування

розширено (створено фізіологічний заклад, через декілька років – гістологічно-ембріологічний заклад). Згодом саме ці підрозділи стали основою мережі наукових закладів відновленого медичного факультету, в межах якого мережа наукових підрозділів стала ще розгалуженішою, включаючи заклади та інститути, клініки, амбулаторії.

Встановлено, що розвиток характеризованих структурних одиниць відбувався завдяки діяльності провідних учених медиків – наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. – Б. С. Шіверека, Б. Гакета (Аке), П. Краузнєкера, Й. Берреса, згодом – І. В. Гавранєка, М. Дуніна Вонсовича, від початку 1890-х років – В. Неміловича, Г. Кадія, Г. Піотровського, А. Бека, відтак – решти професорів медичного факультету. Розвиток наукових підрозділів медичного спрямування завдяки запровадженню до їхнього штату ставок науково-допоміжних працівників було розпочато лише в першій половині – середині 1890-х років у контексті підготовки відновлення медичного факультету Львівського університету. Саме посади науково-допоміжних кадрів наукових закладів стали підґрунтям для формування майбутніх наукових шкіл медичного факультету.

На основі аналізу першоджерел, здійсненого у підрозділі 7.3 *“Природничі і точні науки у наукових підрозділах Університету”*, реконструйовано мережу наукових підрозділів, які представляли точні та природничі науки. За організаційними формами це були музеї (кабінети), збірки, лабораторії, інститути та заклади, семінари та ін. Власне, інститути та заклади, як форми наукових підрозділів у Львівському університеті, виникли передусім для забезпечення потреб точних і природничих наук. У структурі підрозділів фізичного спрямування діяла астрономічна обсерваторія Університету, заснована ще 1771 р. Одним із головних наукових підрозділів Університету був також ботанічний сад.

Засвідчено, що наукові підрозділи природничого спрямування філософського факультету були тісно пов’язані, на початках, із підрозділами медичного факультету, а після ліквідації медично-хірургічних студій розвиток медичних наук відбувався саме на філософському факультеті. Особливістю наукових підрозділів було й те, що вони зазвичай мали допоміжних працівників.

Підрозділі 7.4 – “Наукові підрозділи гуманітарного, юридичного та теологічного спрямувань”. У цьому підрозділі спершу охарактеризовано діяльність філологічно-історичного семінару. Саме в його межах проводилась студентська наукова робота, відбувалось формування майбутніх науковців. Із розвитком наук семінар зазнав реорганізації, відтак було створено низку нових семінарів, мережа яких на початок XX ст. стала доволі розгалуженою.

Досліджено, що паралельно із існуванням семінарів, для наук, які мали практичнішу складову та потребували наочності (археологія, історія мистецтва, історія і теорія музики, антропологія), було засновано такі наукові підрозділи, як заклади (інститути). Натомість на юридичному і теологічному факультетах у характеризований період діяли лише семінари (на юридичному факультеті їхня

мережа була розгалуженою, натомість на теологічному факультеті ці підрозділи були засновані в незначній кількості, й до того ж – значно пізніше).

ВИСНОВКИ

1. Дослідження історії Львівського університету австрійського періоду, зважаючи на практичну відсутність комплексних праць, які б охопили повністю 1784–1918 рр., можливе лише на основі першоджерел, зокрема, архівних матеріалів і річників офіційних статистично-довідникових видань Францисканського університету. Опрацювання цієї обширної інформації можливо здійснювати лише із застосуванням методів історичного дослідження, зокрема, структурно-функціонального (Університету як цілісної системи з різноманітних компонентів, які мають чітко визначені функції), компаративного (порівняння реалій з різних етапів досліджуваного періоду), типологічного (систематизація фактичного матеріалу), просопографічного (висвітлення біографій викладачів) тощо.

2. Упродовж 1784–1918 рр. Львівський університет зазнав трьох значних організаційних трансформацій у плані форм функціонування: Львівський цісарсько-королівський університет (Йосифінський університет), 1784–1805 р.; Львівський ліцей, 1805–1817 рр.; Львівський цісарсько-королівський університет імені Франца І (Францисканський університет), 1817–1918 рр. Зміна цих моделей діяльності Університету визначалася владою монархії Габсбургів і мала у своїй основі політичне підґрунтя: доцільність, чи недоцільність (зокрема, з фінансового погляду) існування Університету в столиці провінції Королівства Галичини і Лодомерії.

До історії Львівського університету австрійського періоду необхідно також зараховувати діяльність низки навчальних закладів Львова упродовж 1773–1784 рр., позаяк згідно диплому імператора Йосифа II від 21 жовтня 1784 р. Львівський університет був відновлений на їх основі, а також можна відстежити неперервність у його діяльності завдяки викладацькій і науковій роботі у цих закладах, та у відновленому Університеті, низки професорів (зокрема, В. Врехи, Я. Амброза, А. Пфлегера). Етап 1773–1784 рр. можна окреслити терміном “ліцейські студії”.

3. В організаційному плані Львівський університет в австрійський період був організований за зразком класичних австрійських університетів, зокрема, мав у своєму складі чотири факультети – теологічний, юридичний, медичний та філософський. Відтак, специфіка полягала у тому, що після пониження вищого навчального закладу до ліцею, а далі – відновлення статусу університету, у ньому, замість медичного факультету діяли лише медично-хірургічні студії (проблема відновлення повноцінного факультету полягала у фінансовій стороні питання), після ліквідації яких в останній третині XIX ст. професори-медики викладали на філософському факультеті. Лише 1894 р. відновлено повноцінний медичний факультет. Від середини XIX ст. відбулася реформа філософського факультету: від підготовчого до повноцінного підрозділу факультетського рівня. Упродовж XIX ст. реформування зазнавав і юридичний факультет, що

відобразилося у зміні його назв: право- і державознавчий – права та адміністрації – права і політичних наук.

Особливість Львівського університету в плані структури була зумовлена й національною специфікою Галичини й полягала у діяльності *Studium Ruthenum* (1787–1809), відтак – кафедр польської мови та літератури, руської словесності, польської історії та загальної історії зі спеціальним оглядом Східної Європи під керівництвом М. Грушевського.

Структура адміністрації Університету була досить консервативною, й основні зміни у ній стосувалися передусім кількості членів колегіального органу управління – академічного сенату (консисторії). Його головою був ректор, якого обирали на річний термін. Існувала також посада проректора. До допоміжної академічної адміністрації належали секретар, скарбник, канцеляристи та педель, які уважалися працівниками канцелярії та квестури.

До професорсько-викладацького складу Університету спершу належали професори (звичайні та надзвичайні), ад'юнкти, вчителі та лектори (відповідали за факультативні курси); до навчального процесу (а саме – практичної підготовки студентів) залучали також докторів і залежно від факультету / студій – священників, адвокатів й державних чиновників, практикуючих лікарів Львова, представників різних гуманітарних наук. Від середини ХІХ ст. в Університеті запроваджено інститут приватних доцентів, кількість яких до 1870-х років була незначною, а відтак почала стрімко зростати. Професійне зростання приватних доцентів, поява габілітованих приватних доцентів (уведено процедуру здобуття права викладання і титулу доцента через габілітацію) спричинила розвиток інституту титулярних професорів. Поширення набуло й залучення до навчального процесу почесних та емеритованих професорів.

Професорсько-викладацький склад факультетів об'єднувався у професорські та навчальні колегії. До середини ХІХ ст. важливе значення мало також розмежування факультетів та навчальних студій. Факультети очолювали декани (існувала й посада продеканів), студії – директори.

Студенти (слухачі) Львівського університету поділялися на звичайних та надзвичайних, а також госпітантів (практикантів). Лібералізація суспільних процесів у кінці ХІХ – початку ХХ ст. спричинилися до дозволу навчатися на медичному та філософському факультетах жінкам. З національного погляду більшість студентства Львівського університету були поляками та українцями (кількість українців суттєво переважала на теологічному факультеті).

Упродовж австрійського періоду суттєвих трансформацій зазнав навчальний процес, зокрема, стосовно форм навчання: наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст. йшлося лише про лекції та практичні заняття (вправи). Після реформ 1848/1849 н. р. у середині ХІХ ст. запроваджено перший семінар (філологічно-історичний), відтак мережа семінарів і факультетів Університету постійно розширювалася. Поряд із семінарами продовжували існувати практичні заняття нижчого рівня (окрім вправ, також просемінари), а також такі форми навчання, як робітня (лабораторія), репетиторій, конверсаторій.

Навчання у Львівському університеті в австрійський період можна було завершити абсолювентом (без наукового ступеня) або ж доктором (теології, права / прав, медицини / усіх медичних наук, філософії).

Національні трансформації у Львівському університеті впродовж австрійського періоду чітко виражені у змінах мов викладання та відкриття кафедр і запровадженню доцентур із польською та українською мовами викладання. Відтак, протягом цього періоду можна виокремити низку етапів: 1784–1848 рр. (основні мови викладання латинська та німецька), 1848–1871 рр. (німецька, як основна мова викладання), 1871–1879 рр. (польська та українська, як основні мови викладання), 1879–1918 рр. (фактична полонізація Львівського університету). Полонізація Львівського університету і нехтування правами українців щодо здобування вищої освіти українською мовою спричинило напруження у суспільному просторі Галичини та початок боротьби української галицької спільноти за Український університет у Львові.

4. Упродовж 1784–1848 рр. Львівський університет виконував переважно функції підготовки кадрів для функціонування різних сфер життя Королівства Галичини і Лодомерії. На його факультетах / студіях працювали здебільшого професори, які за національністю були австрійцями, німцями, чехами (виняток становив теологічний факультет, де викладали українці та поляки). Фаховий рівень тодішніх викладачів Університету був високим, проте, завдання, які ставила перед вищим навчальним закладом державна влада, стримували його поступ як наукового центру, наука розвивалася завдяки індивідуальним зусиллям викладачів, публікації ними поодиноких досліджень. Викладання велося за затвердженими державною владою підручниками.

5. Натомість упродовж 1849–1918 рр. спостерігаємо суттєві трансформації в освітньо-науковій сфері, спричинені реформами у діяльності Університету після революційних подій наприкінці 1840-х років. Це спричинило виникнення значної кількості нових навчально-наукових напрямів, а також подальший розвиток уже існуючих. Ці зміни зумовило декілька чинників: загальносвітові тенденції у розвитку наукового знання, а на університетському рівні – поява талановитих амбіційних викладачів-науковців; залучення до навчального процесу приватних доцентів, які зміцнювали той чи інший навчально-науковий напрям, сприяли становленню нових тощо; впровадження семінарів, як форми навчання та наукових підрозділів тощо.

Завдяки стрімкому розвитку навчально-наукових напрямів на всіх факультетах Університету, на початку ХХ ст. головний вищий навчальний заклад Львова став одним із провідних освітніх центрів Австро-Угорщини з різних ділянок теологічних, юридичних, медичних, природничих, точних і гуманітарних наук.

6. Радикальним перетворенням у Львівському університеті сприяли й трансформації у мережі наукових підрозділів навчального закладу. Так, якщо впродовж кінця ХVІІІ ст. й до середини ХІХ ст. вони представляли переважно медичні, природничі й точні науки, то після реформ кінця 1840-х років усе більше почали охоплювати різноманітні ділянки наукових знань, зокрема,

гуманітаристики. Так, окрім семінарів, як наукових підрозділів, тут виникли заклади та інститути (представляли, зокрема, історію мистецтва, історію музики, археологію, антропологію та етнологію). На відновленому 1894 р. медичному факультеті сформувалась мережа клінік та інших спеціалізованих підрозділів науково-практичного спрямування. Саме наукові підрозділи Львівського університету, очолені професорами, ставали основою для формування академічних шкіл, які визначали сталий розвиток наукового і освітнього потенціалу Львівського університету зокрема, й університетської освіти на західноукраїнських землях у цілому.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Качмар В. Львівський університет у 1784–1918 рр.: організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 556 с.

Рецензія:

Тарнавський Р. Перше українське комплексне дослідження історії Львівського університету у період Королівства Галичини та Лодомерії. [рец. на кн.:] Качмар В. М. Львівський університет у 1784–1918 рр: організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації. Львів: Видавничий Центр ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 556 с. *Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск на пошану професора Костянтина Кондратюка.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021, 531 С. 720–722.

Розділи у колективних монографіях:

2. Качмар В. Змагання за український університет у Львові. *Leopolis Scientifica. Наука у Львові до середини ХХ століття. Частина І. Наукові осередки: збірник наукових праць.* Львів: Артос, 2020. С. 109–162.

3. Качмар В., Бойко І. Утворення та розвиток Львівського університету – одного з найдавніших осередків вищої освіти в Україні та Східній Європі. *Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1661–2016): монографія.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. С. 33–54. (Особисто автору належить 60%).

4. Качмар В. Перші кафедри у Львівському університеті. 1784–1805 рр. *Історія та історики у Львівському університеті: традиції і сучасність (до 75-річчя створення Історичного факультету): колективна монографія.* За ред. Леоніда Зашкільняка та Павла Серженги. Львів: ПАІС, 2015. С. 25–42.

5. Гудима Ю., Качмар В., Тарнавський Р. Universitas Leopoliensis: Nosce Te Ipsum. Праці з історії Львівського університету. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2014. Т. II: Л–Я. С. 746–750. (Особисто автору належить 70%).

6. Качмар В. Львівський національний університет імені Івана Франка на зламі тисячоліть. *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: в 2 т.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. Т. I: А–К. С. 96–115.
7. Качмар В. [Львівський національний університет імені Івана Франка. Історичний нарис]. *Літопис випускників Львівського національного університету імені Івана Франка*. Київ: ТОВ Видавничий центр “Логос Україна”, 2010. С. 11–53.
8. Качмар В. Вища освіта. *Історія Львова. У трьох томах*. Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 2. С. 345–353.
9. Качмар В. Початкова і середня освіта. *Історія Львова. У трьох томах*. Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 2. С. 334–345.
10. Качмар В. Післямова. *Коротка ілюстрована історія рудківської школи. 1817–1997*. Упорядник: В. Голинський. Львів, 2001. С. 38–39.

Навчальні посібники

11. Кондратюк К., Качмар В. Новітня історія України. 1945–2020 рр. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 212 с. (Особисто автору належить 50%).
12. Сторінки історії Львівського університету (за матеріалами німецькомовних документів). Видання друге, перероблене і доповнене. Упорядники В. Качмар, М. Смолій. (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016). 210 с. + 24 вкл. (Особисто автору належить 50%).
13. Сторінки історії Львівського університету: за матеріалами німецькомовних документів. Упорядники В. Качмар, М. Смолій, (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014.) 168 с. + 20 вкл. (Особисто автору належить 50%).
14. Кондратюк К., Качмар В., Боднар Г., Голубко В. Новітня історія України 1945–2007 рр. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2009. Ч. 2. 286 с. (Особисто автору належить 25%).
15. Качмар В., Малик Я. Українське питання напередодні Першої світової війни. *Україна у міжнародних відносинах ХХ ст. Навч. посібник*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2004. С. 9–33.

Статті у фахових виданнях:

16. Качмар В., Гульовата Л. Головні напрями міжнародної діяльності Львівського університету у 1990-х роках. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. Спеціальний випуск: до 75-річчя професора Костянтина Кондратюка. С. 553–560. (Особисто автору належить 50%).
17. Качмар В. Адольф Бек про Львівський університет в період Першої світової війни. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018–2019. Вип. 19–20: Ювілейний збірник на пошану Степана Качараби. С. 467–480. (Index Sorernicus).

18. Качмар В. Документи з особової справи Михайла Грушевського про його діяльність у Львівському університеті. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. Вип. 55. С. 241–258.

19. Качмар В. Юрій Киричук: життєвий шлях і наукові інтереси історика. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. Вип. 53. С. 58–69.

20. Качмар В. Ідея національної держави в середовищі українського студентства Галичини на початку XX століття. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. Вип. 53. С. 142–160.

21. Качмар В. Слово про товариша. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2017. Спецвипуск: На пошану професора Олексія Сухого. С. 13–19.

22. Ilkiw-Swydnycki M., Kaczmar W. Pierwsze katedry (1784–1805). *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 r.)*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2016. S. 51–64. (Особисто автору належить 50%).

23. Ilkiw-Swydnycki M., Kaczmar W. Po ponownym erygowaniu Uniwersytetu (1817–1848). *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 r.)*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2016. S. 75–86. (Особисто автору належить 50%).

24. Качмар В. Теологічний факультет Львівського університету: структура та діяльність. *Zagadnienia religijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego. Aspekt historyczny, prawny, socjologiczny, filozoficzny i etyczny*. Jarosław: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. ks. Bronisława Markiewicza, 2015. Cz. I. S. 77–96.

25. Качмар В. Повсякденне життя студентської молоді радянського Львова (на прикладі Львівського державного університету імені Івана Франка). *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2014. T. 9. S. 314–328.

26. Качмар В., Притула Я. Історичний факультет у структурі Львівського університету: 1940 рік. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2014. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 50. С. 418–447. (Особисто автору належить 60%).

27. Kaczmar W. Teofil Kostruba (1907–1943). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. T. 2. S. 579–590.

28. Качмар В. Теофіл Коструба: життєвий шлях і наукові пошуки історика та богослова. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2014. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. Вип. 50. С. 256–268.

29. Качмар В. Освітньо-наукові трансформації у Львівському університеті за роки незалежності України. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. Вип. 49: Ювілейне видання з нагоди 350-річчя Львівського університету. С. 216–241.

30. Качмар В., Тарнавський Р. Філософський факультет Львівського університету в австрійський період (від відновлення до утравкізації навчального закладу). *Краєзнавство*. Київ: Національна спілка краєзнавства України, 2013. № 1. С. 81–90. (Особисто автору належить 50 %).

31. Качмар В. Львівський університет в імперії Габсбургів. *Галиція*. Львів, 2012. № 2. С. 53–58.

32. Качмар В. Михайло Марченко: перший радянський ректор Львівського університету, 1939–1940. *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura*. Kraków: Akademia Pedagogiczna w Krakowie, 2010. Т. 7. S. 327–345.

33. Качмар В. Ректор Львівського університету Михайло Марченко: формування світогляду та “київський” період діяльності. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. Вип. 16. С. 479–485.

34. Качмар В. Між ідеалами “радянської” та “українізації”: діяльність Михайла Марченка на посаді ректора Львівського університету в 1939/1940 рр. *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura*. Kraków: Akademia Pedagogiczna w Krakowie, 2005. Т. 6. S. 141–159.

35. Качмар В. Проблема заснування українського університету у Львові на межі XIX–XX ст. у контексті національного життя. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. Вип. 26. С. 74–84.

36. Качмар В. Реорганізація Львівського університету 1939–1940 рр. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. Вип. 7. С. 281–292.

37. Качмар В. Михайло Марченко – ректор Львівського державного українського університету в 1939/1940 рр. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. Вип. 15. С. 81–90.

38. Качмар В. Потреби та підстави заснування українського університету у Львові на зламі XIX–XX ст. *Вісник Львівського університету. Серія журналістики*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. Вип. 26. С. 69–77.

39. Качмар В. Справа українського університету в системі польсько-українських суперечностей у Галичині 1901–1908 років. *Проблеми слов’янознавства*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2002. Вип. 52. С. 54–62.

Публікації, які додатково відображають результати дослідження:

40. Качмар В. Львівському університету – 360!, Доступ отримано 19 липня 2021 р., https://lnu.edu.ua/l-vivs-komu-universytetu60/?fbclid=IwAR1JFEs1Kplo9sUAQU1rcfVuhuy43SjGRmn_keB8-3wYUq8tJlZkTYPCX4I

41. Качмар В., Швець М. Актуалізація досліджень з історії розвитку природничих і стислих наук у Львівському університеті в умовах глобалізації. *The III th International scientific and practical conference “Theory, science and practice” (October 05–08, 2020)*. Tokyo, Japan, 2020. 141–146. (Особисто автору належить 50%).

42. Качмар В. Студентська спільнота як чинник державотворчих процесів у період Перебудови. *Всеукраїнська науково-практична конференція: Порив до свободи: до 30-річчя декларації про державний суверенітет України. Зб. мат. Всеукраїнської наук.-практ. онлайн конф. 16.07.2020.* Львів, 2020. С. 32–36.

43. Качмар В. Двадцять років як Університет національний. *Каменяр.* Львів, 2019. № 3. Жовтень. С. 1–3.

44. Качмар В. Львівський університет і Революція Гідності. *Каменяр.* Львів, 2019. № 4. Грудень. С. 8–9.

45. Качмар В. Львівський (таємний) український університет; Сецесія українських студентів Львівського університету 1901-1902. *Світова історія ХХ–ХХІ століть. Енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене.* Львів: Простір-М, 2019. С. 644–645; 969–975.

46. Качмар В. Львівський університет (1918 – 1939 рр.). *Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки.* Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2019. Т. 2: 3–О. С. 478–482.

47. Kachmar V. Lviv University: Cooperation of Polish Institutions of Higher Education. *Contemporary Socio-Economic of Polish-Ukrainian Cross-border Cooperation.* Warsaw: Center of European Projects, 2017. S. 65–66.

48. Качмар В. Профспілки освітян в період “Революції Гідності” (на прикладі діяльності Первинної профспілкової організації працівників Львівського університету). *Історія зародження і розвиток профспілкового руху в Україні: Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 200-річчя створення першої профспілкової організації на українських землях (м. Львів, 9 листопада 2017 р.).* Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2017. С. 55–67

49. Качмар В., Зьолковський Н. З історії повсякденного життя радянського студентства Львівського університету. *Історія радянської повсякденності: на перехресті джерел: зб. матеріалів Всеукр. наук.-теорет. семінару, 14–15 травня 2015 р., м. Вінниця.* Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2015. С. 55–69. (Особисто автору належить 50%).

50. Качмар В. Енциклопедія Львівського університету: від ідеї до виходу в світ. *Українська енциклопедистика: матеріали Третьої міжнародної наукової конференції (м. Київ, 22–23 жовтня 2013 р.).* Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. С. 67–74.

51. Качмар В. ЛНУ імені Франка. *Культурологія: енциклопедичний словник.* [М. П. Альчук, Ф. С. Бацевич, І. М. Бойко]; за ред. В. П. Мельника. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 231–232.

52. Качмар В. Марченко Михайло, *Енциклопедія Львова.* За ред. А. Козицького. Львів: Літопис, 2012. Т. 4. С. 540–541.

53. Качмар В. Погляди Михайла Марченка на угоду Богдана Хмельницького з Московщиною 1654 р. *Козацтво в історії України (до 360-річчя битви під Батогом).* Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2012. С. 161–165.

54. Качмар В. Львівський університет у вирі століть (історія, наука, постаті). *Каменяр*. 2010. № 2. С. 1, 3; 2010. № 3. С. 1, 3; 2010. № 4. С. 1, 3.

55. Качмар В. Львівський національний університет імені Івана Франка; Львівський таємний український університет. *Енциклопедія історії України: У 10 т.* Київ: Наукова думка, 2009. Т. 6. С. 358–364; 368–369.

56. Качмар В. Паше-Озерський Микола Миколайович. Життєвий шлях та наукові інтереси. *Медичне право*. Львів: Видавництво ЛОБФ "Медицина і право" 2009. №. 4. С. 141–146.

57. Качмар В. Студентський рух за національний університет у Львові на поч. ХХ ст. з погляду українських галицьких політиків. *Історичні пам'ятки Галичини (до 150-річчя від дня народження Івана Франка). Матеріали четвертої наукової краєзнавчої конференції. 10 листопада 2006 р.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2008. С. 359–370.

58. Качмар В. Сторінками історії Франкового університету. *Міжнародні економічні відносини*. За ред. Ігоря Грабинського. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2007. С. 9–18.

59. Качмар В. Львівський університет: на перехрестях чотирьох століть. *Міжнародні економічні відносини*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2006. С. 9–18.

60. Качмар В., Качмар Л. Матеріали віденських архівів про польсько-австрійську полеміку щодо українського питання у міжвоєнний період. *Поляки, українці білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1921–1923): Матеріали міжнар. наук. конф., Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р.* Дрогобич, 2005. С. 46–52. (Особисто автору належить 50%).

61. Качмар В. Перший крок назустріч ювілею. *Каменяр*, 2003. № 1. Березень.

62. Качмар В. Академічна громада у Львові. *Енциклопедія історії України*. Київ: В-во "Наукова думка", 2003. Т. 1. С. 38–39.

63. Качмар В., Гудима Ю. До історії будівлі фізичного факультету Львівського університету. *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали другої наукової практичної конференції. 21 листопада 2002 р.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 205–210. (Особисто автору належить 50%).

64. Качмар В. Роль музею Степана Бандери у національно-патріотичному вихованні студентської молоді. *Матеріали науково-методичної конференції "Пізнай свій край". Львівський державний аграрний університет, травень 2001 р.* Львів, 2002. С. 17–23.

65. Качмар В. Львівський (таємний) український університет; Сецесія українських студентів Львівського університету. "Studium Rutenum". *Довідник з історії України*. Київ: Генеза, 2001. С. 431–432; 744; 1171

66. Качмар В. Vivat Universitas Leopoliensis. *Каменяр*. Львів, 2001. № 7. Жовтень.

67. Качмар В. Про університет. *Міжнародні економічні відносини. Довідник*. За редакцією І. Грабинського. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. С. 7–9.

68. Качмар В. До історії заснування Львівського університету та його перша будівля. *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали наукової краєзнавчої конференції (26 жовтня 2000 р.).* Львів, 2001. С. 250–254.

АНОТАЦІЯ

Качмар В. М. Львівський університет у 1784–1918 роках: організаційні, освітньо-наукові та національні трансформації. – Кваліфікаційна наукова робота у формі монографії.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2021.

На основі широкого кола архівних джерел та наукової літератури, вперше в українській історіографії комплексно охарактеризовано діяльність Львівського університету наприкінці XVIII – на початку XX ст. Особливий наголос зроблено на організаційних реформах, які відбувалися у вищому навчальному закладі в цей час, специфіці освітньо-наукового процесу, явищах та змінах, які відображали ситуацію у національній сфері. Як окремий напрям наукових пошуків у роботі представлена просопографія професорсько-викладацького складу і допоміжного персоналу; визначено соціальний і національний склад студентів на різних етапах діяльності вищої школи. Висвітлення трансформаційних перетворень в Університеті здійснено крізь призму аналізу наукових досягнень професорів і викладачів та дослідження навчально-наукових напрямів.

Ключові слова: Львівський університет, Королівство Галичини і Лодомерії, монархія Габсбургів, організаційні засади діяльності, освітньо-науковий процес, національна сфера, трансформації.

АННОТАЦИЯ

Качмар В. М. Львовский университет в 1784–1918 годах: организационные, образовательно-научные и национальные трансформации. – Квалификационный научный труд в форме монографии.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. - Институт украиноведения им. И. Крип'якевича НАН Украины, Институт народоведения НАН Украины. – Львов, 2021.

На основе широкого круга архивных источников и научной литературы, впервые в украинской историографии комплексно охарактеризовано деятельность Львовского университета в конце XVIII – начале XX в. Особый акцент сделано на организационных реформах, которые произошли в высшем учебном заведении в это время, специфике образовательно-научных процессов, явлениях и изменениях, которые отражали ситуацию в национальной сфере. Как отдельное направление научных изысканий в работе представлена просопография профессорско-преподавательского состава и вспомогательного персонала; определен сословный и национальный состав студентов на разных этапах деятельности высшей школы. Освещение трансформационных преобразований в Университете осуществлено сквозь призму анализа научных

достижений профессоров и преподавателей и исследования учебно-научных направлений.

Ключевые слова: Львовский университет, Королевство Галиции и Лодомерии, монархия Габсбургов, организационные основания деятельности, образовательно-научный процесс, национальная сфера, трансформации.

SUMMARY

Kachmar V. M. Lviv University in 1784–1918: organizational, educational-scientific and national transformations. – Qualifying scientific work in the form of a monograph.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Historical Sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Lviv, 2021.

Based on a wide range of archival sources and scientific literature, for the first time in Ukrainian historiography, the activities of Lviv University in the late XVIII – early XX centuries have been comprehensively described. Particular emphasis has been placed on the specifics of the educational and scientific process, phenomena and processes that reflect the situation in the national sphere, on organizational changes that took place in higher education at that time. Coverage of transformations in these areas has been carried out through the prism of the analysis of the teaching staff of the University and educational and scientific areas. As a result of the study, it has been stated that during 1784–1918 Lviv University underwent three significant organizational transformations in terms of forms of functioning: Lviv Imperial-Royal University (Josephine University), 1784–1805 – Lviv Lyceum, 1805–1817 – Franz I Imperial-Royal University of Lviv (Franciscan University), 1817–1918.

It has been investigated that in the organizational plan Lviv University in the Austrian period was organized on the model of classical Austrian universities, in particular, it had four faculties – theological, law, medical and philosophical. Thus, the specificity was that after the lowering of the higher educational institution to the lyceum, and then – the restoration of the status of the university, instead of the medical faculty, only medical and surgical studios operated in it. Only in 1894 the full-fledged medical faculty was restored. From the middle of the XIX century the reform of the philosophical faculty took place: from the preparatory to the full-fledged subdivision of the faculty level.

It has been proved that the peculiarity of Lviv University in terms of structure was due to the national specifics of Galicia and consisted in the activities of Studium Ruthenum (1787-1809), hence – the departments of the Polish language and literature, Russian literature, Polish history and general history with a special review of Eastern Europe under the supervision of M. Hrushevskyy.

It has been proved that the structure of the University administration was quite conservative, and the main changes in it concerned primarily the number of members of the collegial governing body – the Academic Senate (consistory). Its chairman was the rector, who was elected for a one-year term. There was also the position of vice-

rector. The auxiliary academic administration included a secretary, treasurer, clerks, and pedell, who were considered employees of the chancellery and quaestorship.

The structure of the teaching staff of the University has been reconstructed. It originally included professors (ordinary and extraordinary), adjuncts, teachers and lecturers (responsible for elective courses). From the middle of the XIX century the institute of private associate professors was introduced at the University, the number of which was insignificant until the 1870s, and then began to grow rapidly. The professional growth of private associate professors, the emergence of habilitated private associate professors (introduced the procedure for obtaining the right to teach and the title of associate professor through habilitation) led to the development of the institute of titular professors. The involvement of honorary and emeritus professors in the educational process has also become widespread.

It has been investigated that students (listeners) of Lviv University were divided into ordinary and extraordinary, as well as hospital (interns). Liberalization of social processes in the late nineteenth – early twentieth century contributed to the permission of women to study at the medical and philosophical faculties. From the national point of view, the majority of students at Lviv University were Poles and Ukrainians (the number of Ukrainians significantly prevailed at the Faculty of Theology).

It has been shown that during the Austrian period the educational process underwent significant transformations, in particular, in relation to the forms of education: at the end of the XVIII – in the first half of the XIX century it was only about lectures and practical classes (exercises). After the reforms of 1848/1849 in the middle of the XIX century the first seminar (philological – historical) was introduced, so the network of seminars and faculties of the University was constantly expanding. Along with the seminars, there were still practical lower-level classes (in addition to practical classes, also pro-seminars), as well as such forms of training as working (laboratories), tutoring, converters. Studying at Lviv University in the Austrian period could be completed by a graduate (without a degree) or a doctor (theology, law / rights, medicine / all medical sciences, philosophy).

It has been stated that the national transformations at Lviv University during the Austrian period are clearly expressed in the changes of languages of instruction and the opening of departments and the introduction of associate professors with the Polish and Ukrainian languages of instruction. Thus, during this period, a number of stages can be distinguished: 1784–1848 (Latin and German as the main languages of instruction), 1848–1871 (German as the main language of instruction), and 1871–1879 (Polish and Ukrainian as the main languages), 1879–1918 (actual Polonization of Lviv University). The polonization of Lviv University and the neglect of the rights of Ukrainians to obtain higher education in the Ukrainian language caused tensions in the public space of Galicia and the beginning of the struggle of the Ukrainian Galician community for the Ukrainian University in Lviv.

Key words: Lviv University, Kingdom of Galicia and Lodomeria, Habsburg Monarchy, organizational principles of activity, educational and scientific process, national sphere, transformations.

Підписано до друку 16. 08. 2021.
Формат 60х90 1/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 1,9.
Шрифт: Times New Roman
Наклад 100 прим. Зам. № 78

Видавець та виготовлювач:
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.